



## İSMET ÖZEL BAKANLAR VE GÖRENLER

Görmek, bozuk iktisadiyatın, çürümüş ahlakın, çarpık sosyal ilişkilerin mahiyetini kavramakla başlar. Bakmak için algılanmış yeter. Görmek içinse salim bir kafa, ayıklık, şuur gereklidir. Salim kafa kendimizi olup bitenin uzağında hissedebilmekle elde edilir.

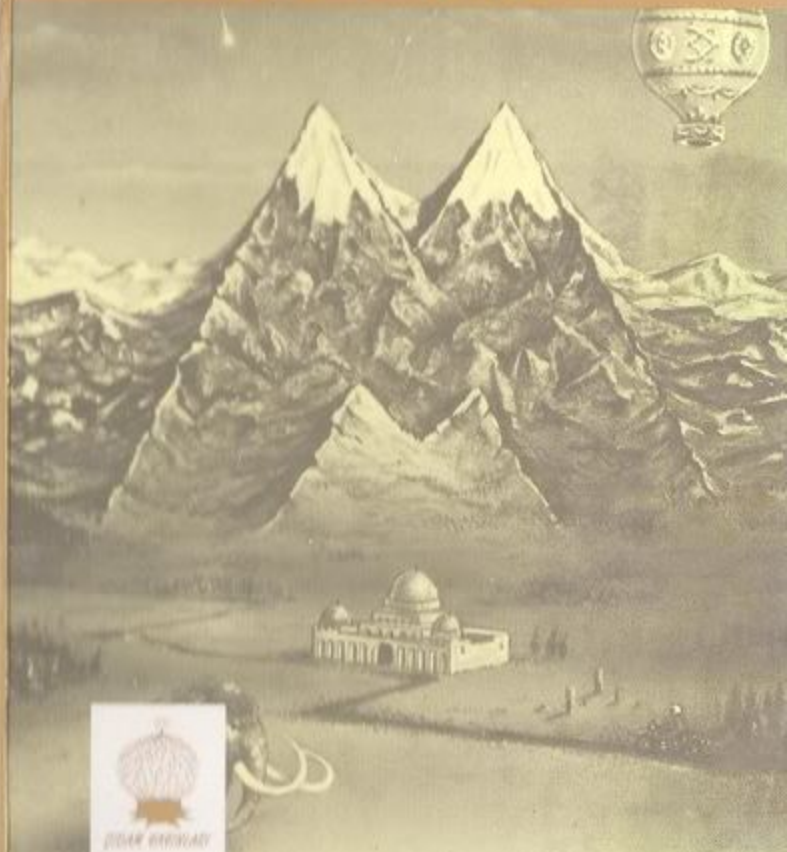
Sanki bir yaşamıyor gibi karar verebilmek bu önemli bir adımdır. Ama bu adım tek başına yetmez. Ayık olmak, yani bu hayatı yaşamıyormuş gibi hissetmenin dayanağını hakikat içinde bulmak gereklidir.

Bir sonraki aşamada şuur gelir... Dünyaya bakmayı aşıp, dünyayı görme noktasına ulaştığımızda neye talip olmamız gerektiğini de anlarız.

Bakmakla yolunmenin gerçek ilerlemeye, yani içteki aydınlanmaya engel teşkil ettiğini bir kavrayabilmek!



# İSMET ÖZEL BAKANLAR VE GÖRENLER



بن  
الملك

Çıdam Yayınları  
Telif Eserler: 13

Bu eser 12 Mart 2004 tarihinde yürürlüğe giren ve çeşitli kanunlarda değişiklik yapan 5101 sayılı kanunda fikir ve sanat eserleri kanununa eklenen 11. maddeye göre dijital hale getirilmiştir. Malumat için [bakınız Ek 11. Madde.](#)  
Farabi.....

Dizgi-Kapak : Ayçan Grafik 517 86 89  
Baskı - Cilt : Bayrak Matbaası Birinci  
Baskı : Aralık 1985 ikinci Baskı :  
Mayıs 1986 Üçüncü Baskı: Şubat 1991

# BAKANLAR VE GÖRENLER

İsmet Özel



Çatalçeşme Sk. Üretmen Han  
Kat: 1 No: 106  
Cağaloğlu/İSTANBUL  
Tel: 513 65 16

## İÇİNDEKİLER

<a href="#">Piyadeler Sefinesi</a>	7
<a href="#">Güzellik ve İnsan Olmak</a>	10
<a href="#">Gerçek Sözler</a>	13
<a href="#">Doğru Söylemek</a>	17
<a href="#">Hilf-ul Fudul</a>	21
<a href="#">Dar Görüşlülük</a>	24
<a href="#">Hurafenin Hamakatı</a>	27
<a href="#">İman ve İtikad</a>	30
<a href="#">Sevgi ve Zorbalık</a>	33
<a href="#">Hayatı Zengin Kılmak</a>	36
<a href="#">Bütün İmkânlar</a>	39
<a href="#">İyimserlik Karamsarlık</a>	42
<a href="#">Çağdaş Medeniyet</a>	45
<a href="#">Gastronomi</a>	49
<a href="#">İnsanca Yaşamak Gerekli mi?</a>	52
<a href="#">İnsanın Gücü ve Zaafı</a>	56
<a href="#">Zordur Anlamak</a>	59
<a href="#">Protein ve Hürriyet</a>	62
<a href="#">Hürriyet mi,Emniyet mi?</a>	65

<a href="#"><u>İçe ve Dışa Doğru Hürriyet</u></a>	68
<a href="#"><u>Etkilere Açılmak</u></a>	71
<a href="#"><u>Yap'lar ve Yapma'lar</u></a>	74
<a href="#"><u>Adını Silmek</u></a>	77
<a href="#"><u>Kaybeden Kazanıyor</u></a>	80
<a href="#"><u>Avam ve Havass</u></a>	83
<a href="#"><u>Güvence</u></a>	87
<a href="#"><u>Dünyadaki Yerimiz</u></a>	90
<a href="#"><u>Hayatımızdaki Anlam</u></a>	94
<a href="#"><u>Cinnet Sınırı</u></a>	97
<a href="#"><u>"Ne" Olduğunu Bilmek</u></a>	100
<a href="#"><u>Her İnsanın Tarihi</u></a>	103
<a href="#"><u>Dünyayı Görmek ve Dünyaya Bakmak</u></a>	106

## PİYADELER SEFİNESİ

Büyük bir sefer düzenlemişsiniz, bir deniz savaşı yapmak üzere hazırlanmanız gerekli. Büyük gemileriniz var, kalyonlarınız, kadırgalarınız var. Gemilerinizin belki yelkenleri atlastan, halatları, palamarları ibrişimden belki. Toplarınız yeter sayıda, askerleriniz de çok, belki gereğinden bile fazla. Lâkin adamlarınız denizci değil, onlar tecrübeli birçok kara savaşı görmüş piyadelerdir. Çok iyi kılıç kullanmayı biliyorlar, düşmanın önünde hiç yılmadan bahadırılık gösterebiliyorlar. Ama bir kusuru var bu askerlerin: Hiçbiri deniz görmemiş. Hiçbiri yüzme bilmiyor. Daha da kötüsü bu askerlerin hepsini deniz tutuyor. Yapmanız gereken savaş deniz savaşı, düşmanla deniz üzerinde karşılaştığınız zaman ise suyun dalgalı olması muhtemel. Deniz sakin bile olsa savaş durumunda gemi mutlaka yalpa yapacak. Deniz savaşı yapacaksınız bu yüzden sefer düzenlediniz, gemiler hazırlattınız zaten. Sizin düşmanlarınız karada değil. Nedense sizinle savaşa gelecek hiç bir bahriyeli bulamadınız. Bahriyeliler ya ticaret gemilerinde iş bulmuşlar, edeple-riyle tacirlere hizmet ediyorlar. Edepsizlikten hoşlanan bahriyeliler de korsanlığı seçmişler.

Eğer gemileriniz için bahriyeli edinmek istiyorsanız tacir gemilerinin önünü kesmek veya korsan-

ları yenip esir almak zorundasınız. Her halükârda işiniz denizde sizin. Savaş yapacaksınız, denizde yapacaksınız, çaresi yok. Deniz savaşını piyadeler yardımıyla yapmak zorunda olduğunuzu biliyorsunuz. Piyadeler de kayıtlarını yaptırmışlar gemilerinizi. Yani herkes iyi niyetli. Lâkin deniz görmemiş bu insanların ilk dalgalanmada güverteyi berbat edişlerini müşahede etmeniz kaçınılmaz. Deniz tutuyor sizin askerleri.

Müslümanların yaşadığımız dünyadaki durumları aşağı yukarı sağlam ve güçlü bir gemide bulunan bir piyadenin durumuna yakındır. İtikadı sağlam, yani kılıç kullanmakta üstüne yok. Askerliği de fevkalade. Ama piyade olduğunu hiç hesaba katmadan denize açılmak istiyor. Halbuki o denizlerde yalnızca tacirler ve korsanlar var, sadece onlar rahatlıkla seyredabiliyorlar. Tüccarlaşmadan ve korsanlaşmadan zaten o denizlerde barınmanın imkânı yok. Hele bir de denizcilikten anlamıyorsanız su üstünde bahadırılık göstermek yerine beceriksizlik göstereceksiniz demektir.

Geçelim bir başka mesel sunmaya:

Adam, İstanbul'dan Edirne'ye gitmek istiyorum diyor. Ama Sirkeci garına gideceği yerde Haydarpaşa'ya doğru yol almış. Diyorsunuz ki ona: Kardeşim, gerçekten Edirne'ye gitmek istiyorsan Boğaz'ın karşı yakasında bulunman gerekir. Adam: Hayır, diyor, ben buradan kalkan trenle Edirne'ye gideceğim. Sonra peronlardan birinde bulunan bir trene biniyor. Bakıyorsunuz o tren üzerinde Ankara'ya gideceği yazılı. Yine ikaz ediyorsunuz: Bu tren Ankara'ya gidiyor, Edirne'ye gitmek



istiyorsan bu trenden in. Hayır, diyor adam ısrarla, ben işte bu trenle Edirne'ye gideceğim. Sonra aklınıza geliyor ve biletine bir bakayım diyorsunuz. Adam biletini uzatıyor. Hayret! Edirne'ye gitmek isteyen adam Ankara için bilet almış. Siz yine sükunetinizi muhafaza ederek ve görev sorumluluğu içinde: Bak kardeşim, diyorsunuz, bu biletle ve bu trenle ancak Ankara'ya gidilir, Edirne'ye değil. Adam sizin çok can sıktığınızı, çok anlayışsız ve inatçı olduğunuzu ifade etmek üzere ters bir bakışla bakıyor yüzünüze. Ne kadar kalın kafalısınız diyor. Edirne'ye gitmek istediğimi ve bu fikrimden asla caymayacağımı bilmiyor musunuz? Ankara'ya kalkan tren hareket ediyor, adam mütebes-sim, el sallıyor: Edirne'den bir kartpostal göndereceğim, diye bağıyor size.

Birinci meselimiz müslümanca tavrın gösterilmesi gereken alanın geçilmesiyle ilgiliydi. İkinci meselimiz ise vasıtaların kaçınılmaz rotalarının bizim niyetimizle değişmeyeceğine dair. Elbet her iki mesel de anlatım gücü itibariyle yeterli değil. Bütün benzetmeler eksiktir çünkü. Yalnız benzetmeler değil, kelimelerin kendileri bile gerçeğe tam tamına tekabül etmekten uzaktır çoğu zaman. Ama bir durumu, başka bir durumla açıklamak zihne esneklik kazandırıyor denilebilir. Zihni esnek tutmak esas olmalıdır, çünkü sonsuz bir akış içinde bulunan hayat, düşünceleri hep gerisinde bırakacaktır. Düşünceyi esnek sınırlarla korumak hayata ters düşmeyi bir ölçüde önler.

## GÜZELLİK VE İNSAN OLMAK

Kedilerin ney sesinden, kaplanların da keman sesinden hoşlandıklarını bilir miydiniz? Keman sesi teskin ediyormuş kaplanı, buna karşılık düdük sesi bu hayvanda azgınlık doğuruyormuş. Genel olarak hayvanların çok hoşlandıkları sesler flüt ve keman sesiymiş. Bir köpeğin Chopin'in bir noktürnü karşısında rahatsızlıkla havladığını, uluduğunu, buna karşılık neşeli, kıvrak bir hava çalınınca sükûnet ve keyifle uyduğunu tesbit etmişler. Ben de dökümanter bir filmde ritmik bir caz parçası ahengine uyup albatrosların boyun ve gövde hareketleriyle raksettiklerini gördüm. Hayvanların kendilerine mahsus bir güzellik duygusu taşıdıkları, güzelliğe kendi ölçüleri içinde ilgi duyduklarını gösteren örnekler az değil. Böceklerin renkleri farkedip seçebildikleri, çiçeklerdeki parlak ve cazip renklerin böcekleri kendilerine çekerek bitkilerin tozlaşmasını sağladıkları biliniyor. Karga ve kuzgunların parlak madenler ve mücevher çalmaları hiç kuşku yok ki bu nesnelere hoşlanmalarının, onları yanlarında alıkoymak istemelerinin bir sonucu. İngiliz dilinde "bower bird" denilen kuş eşi için (yani sevgilisi beğensin diye) yuvasını öyle kuruyormuş ki insanın bu yaratıkta estetik bir

kaygu bulunduğuna inanası gelir: Bu kuş eşine yaptığı yuvayı önce çalı ırpı ile evreledikten ve iini otlarla dşedikten sonra en yakın dereden topladığı çalıları yuvanın her iki tarafına bir sanatçı zevkiyle yerleştiryormuş. Yuvanın duvarlarını parlak tüyler, kırmızı tanecikler ve bulabildiği, güzel nesnelere sslyormuş. Nihayet yuvanın girişine şan ve şatafat sağlamak üzere oraya parıltılı taşlar ve midye kabukları diziyormuş. Kuşun bütün bu yaptıklarını içgüdüsüyle açıklasak bile, onun içgüdüleri arasına "güzel olanı seçmek" gibi bir özelliği eklemek durumunda kalırız ki bu insanı hayvandan ayıran vasıfların güzellikten hoşlanmak veya güzele duyulan temayül olmadığını bize göstermeye yeter.

Demek ki güzele olan eğilim insanın özgül (spesifik) bir vasfı değil. Hayvanlar da kendi llerinde güzellikten zevk duyuyorlar, üstelik bununla da kalmayıp güzel olan şeyi inşa etmeyi de başarabiliyorlar.

Beş duyumuza ve algılarınıza ilişkin hususlarda hayvanlarla insanların aynı doğrultuda yer aldıklarını söylemek mümkün. Hatt hayvan cemiyetlerinin işleyişleri temel esaslar bakımından insanınkinden ayrı değildir. İnsanla hayvan ve hatta bütün diğer mahlkat arasındaki fark insanın teslim olma veya isyan etme arasında bir seçim yapabilecek durumda oluşu, bu seçmesine bağlı olarak da mkfat veya cezaya muhatap oluşudur. İnsanda bir emanet vardır, bu emanet onun kul olmayı reddetmesini mümkün kılar. İnsandan başka yaratıklar teslimiyetten ve kulluktan vazgeçebilme imkânına sahip değildirler. İşte bu farkın dışında insanı

ne attan ne de taştan ayrı mütalaa etmenin gereği yoktur. Böcekler, balıklar, sürüngenler kuşlar ve bütün diğerleri bizler gibi ümmetlerdir. İnsanı onlardan ayıran yalnızca bir "emanet"tir. Emanete ihanet etmek veya etmemekle insan öteki mahlûkattan ayrılır veya onlardan farkı kalmaz.

İnsanı hayvandan ayıran özelliğin bir estetik değer silsilesine sahip olmakla ilgili olmayacağını yukarıda andığımız örneklerle dayanarak ileri sürebiliriz. İnsanın "söz" söyleyen bir yaratık olmakla diğerlerinden ayrıldığı, âlet yapabilme özelliğiyle insan olduğu iddiaları da yunusların dilleri çözüldüğünden, karıncaların hem ziraatçı, hem çoban, hem de zanaatkar oldukları öğrenildiğinden bu yana kuvvetli iddialar olmaktan uzak kalmışlardır. Biz insanlar da diğer ümmetler gibi bir ümmetiz, ama bizi ötekilerden ayıran bir özellik bizim onlardan üstün olmamızı temin ettiği gibi, onlardan aşağı olmamıza da sebep olabilir.

Bir köpek neden Chopin'in noktürünü karşısında havlıyor, rahatsızlık belirtisi gösteriyor da oynak bir neşeli müzik çalınca keyifle uyuyor? Sanırım bunun cevabını bizlerin insan olmak iddiası ile sahip olduğumuz değerler çerçevesinde cevap verebiliriz. Hümanist batı medeniyeti cahil, cimri, nankör, gaddar insanın bu kendine mahsus vasıflarla tecessüm etmesine, sanat ve düşünce eserlerinde şekil bulmasına yol açmıştır. Ritm insana mahsus olunca hayvan tedirgin oluyor. Ama ritmin insan için ve hayvan için ortaklaşa değerler sahibi olduğu bölgeleri de var. Hayvan için güzelliğin ahlâkî bir anlamı yoktur. İnsan için herşeyin anlamı sadece ve sadece ahlâkî oysa.

## GERÇEK SÖZLER

Modern diller, yani bugünkü insanların kullandıkları her türlü lisan boş kalıplardan ibarettir. Dil aracılığıyla bir çok şey söylenebilir, ama dilin kendisi bu söylenen şeylerin yerini tutmaz; çünkü artık lisan insanın hariçte bulunan bir vasıtasıdır. Gerçekte dil özde bulunan bir çok şeye atıfta bulunur, yine de "öz"ü söyleyemez. Modern dillerden geriye doğru uzaklaştıkça "öz" ile "söz" arasında yakınlaşma artar. Latince'de toprak kelimesiyle insan kelimesinin aynı kökten gelişi gibi. Bugün artık insanların dil kullanarak en kolay anlattıkları şeyler beş duyuyula kavranabilen yani dile ihtiyaç duymadan mevcudiyetine kanaat getirdiğimiz şeylerdir. "Taş" dedik mi, şeklini ve rengini gözümüzle gördüğümüz, sertliğini derimizle hissettiğimiz, hareket ederken çıkardığı sesi kulağımızla duyduğumuz o belli şeyi kastederiz. O nesneye taş adı vermiş olduğumuz için başkaları ne dediğimizi anlar. Taş nesne olarak bizim dışımızda vardır ve kelime olarak da ancak dışımızda bir varlık sahibi olabilir. Oysa "kıskançlık" dediğimiz zaman bu söylediğimizi gösteremeyiz. Bu bir duygudur. Kıskançlık denilen duyguyu bazı sosyal münasebetleri sıra-

layarak anlatabiliriz, ama eğer kendimiz hiç kıskançlık duymamış isek bu duyguyu kendimize anlatamayız. Eğer kıskançlık duygusunu içimizde taşımamış, bu duygu ile hiç dolmamış isek hiçbir zaman kıskançlığı bilemeyeceğiz demektir. Duygu kelimesi de böyle. Ne kadar tarif edersek edelim duygulara sahip olmadıkça duyguyu bilmemiz imkânsız. Kısacası dil dediğimiz araç bize gerçek anlamı veremez. Anlam (bu ne ise ve ne derece bizde mukim ise) dışımızda bulunmayan bir gerçektir.

İnsanlar müşterek tecrübeleri taşıdıkları için birbirlerinin ne dediklerini anlayabilirler. Bu yüzden iyi anlaşmak için araçların mükemmelliği söz konusu değildir, gerekli olan anlaşmaya niyetli insanların ne ölçüde anlaşmak istediklerinden ibaret sayılır. Anlaşmak isteyen insanlar kendilerini bir diğerlerine "açarlar". Kendilerinde bulunan şeyi karşılındakinde bulmak üzere anlaşmaya girişirler. Eğer insanlar arasında anlaşmazlık varsa iki taraftan birinin kendini kapalı tutması yüzündendir bu. Şahsî tecrübesini bir diğerine açmayan kişi karşısındakini "başka" görüyor ve nihayet onu düşman sayıyor demektir.

Eğer dil denilen araç sadece dışta kalan unsurları nakletmeye müsait ise insanlar dil vasıtasıyla sahici bir anlaşmaya ulaşamıyorlar demektir. Buna rağmen birbirini anlayan, birbiriyle anlaşılan insanların bulunması nasıl açıklanabilir?.Diyebiliriz ki anlaşma her zaman "sessiz"dir. Gerçek sözler, söylenmemiş sözlerdir. İnsanlar kendi dışlarında bazı işaretler sunarlar, bu işaretleri alabilenler yani o işareti veren kişi ile müşterek bir tecrübe sahibi

olanlar onun ne demek istediğini anlar. Tecrübe ise bizim ruhumuza ait bir değerdir. Dış dünyada te-kabül ettiği hiçbir karşılığı yoktur. Biz onu dil vası-tasıyla ne kadar anlatmaya çalışırsak o kadar onun anlamından uzaklaşırız, çünkü ruhumuzda yer tutan değerlere hangi ismi verirsek verelim, o isim sahip olduğumuz değerın yerini tutamayacaktır. Bu yüzden bir insan diğerine çok şey anlatmak istese bile, "sana söyleyeceğim hiç bir söz yok" diyebilir.

Acıkanlar yemek yer ve uykusu gelenler uyur. Hiç kimse bir diğerinin yerine karnını doyuramaz, hiç kimse bir başkasının uykusunu uyuyamaz. Bilgi de böyledir. Hiç kimse bir başkasının bildiğini bi-lemmez. Ama iki insan aynı bilgiye sahip olabilirler. Böyle bir olayın gerçekleşmesi için her iki insanın aynı tecrübeyi geçirmiş olmaları zorunludur. Bu durumda bir soru çıkıyor karşımıza: Bilgi bir insandan diğerine aktarılamaz mı? Şahsî tecrübemize dayanarak bu soruya olumlu cevap veririz. Öğren-diklerimizin çoğunu başka insanlardan edinmişsiz-dir. Ama yalnız insanlardan mı? Gökyüzünden, ırmaklardan, karıncalardan ve kitaplardan da bir çok şey öğrenmişizdir. Yalnız burada iki şeye dikkat etmeli: Bilgimizin türü o bilgiyi edinmek için başvurduğumuz kaynakla ve o bilgiye varmak için uyguladığımız yöntemle kayıtlıdır, bu bir; ikincisi, hangi türden ve hangi yoldan edinmiş olursak olalım bilgi sadece kendimizde, bir bakıma ruhu-muzdadır.

Hayat tecrübemizin bizde kendimize mahsus bir mevcudiyet oluşturduğunu hissediyoruz. Hayat bi-zim hayatımız, gövdemiz de ruhumuz da bizim,

lâkin yine de bilgimizin nerede olduğunu anlayamıyoruz. Kendi hayatımızın bile kendi içimizde son bulmadığını anlayabiliyoruz. "Ben" dediğimiz şeyin yerini tesbitte karşılaştığımız zorluk "anlam"a yaklaştığımızın bir işaretidir.



## DOĞRU SÖYLEMEK

Diyoruz ki dünyada müslümanca bir tavır takınmayı, nefsimize bağlı eksik ve yetersiz tasavvurlarımızın, şahsî eğilimlerimizin, dünyadan almayı tasarladığımız tad ve tatminlerin, kuruntularımızın bir aracı, bir bahanesi haline getirmeye kalkışmayalım. İslâm adına konuşuyoruz diye eğitimimizden ve şartlanmalarımızdan beliren yani eğitimimizin ve şartlanmalarımızın bizi zorladığı çözüm yollarından bizde kalan tortuları müslümanlığın bir veçhesi imiş gibi görmeyelim, göstermeyelim. Diyoruz ki, madem bize inanmak nasib olmuştur öyleyse inancımızı anlaştıralım, yani onu kaynağına uygun durumuyla elde bulduralım. Bunun için de İslâm'ı hergün taze bir güçle kavrama ve kavradıklarımızla yaptıklarımız arasındaki birliği sağlama çabasından geri durmayalım, bütün bunlar doğru sözlerdir. Ancak, dikkat ediniz, doğru sözler her zaman değerli sözler değildir. Hatta bir adım daha giderek söyleyebiliriz ki doğru sözler gerçek anlamlarıyla doğru sözler olmayabilir.

Sözleri doğru kılan, onların doğruluğuna dayanaklık eden şey bu sözlerin mantık bakımından tu-

tarlı olmaları mıdır? Hiç de değil. Mantikî tutarlılığın doğruluğa, gerçekliğe karine teşkil etmediği artık günlük hayatımızın sıradan bilgilerinden biri oldu. Peki, o halde, sözler, o sözlerin doğru olduğunu birçok insanın onaylamasıyla doğruluk kazanıyor mu? Elbette hayır. Çoğunluğun yanlışları doğru olarak bildiği zamanlar, belki doğruları doğru bildiği zamanlardan daha çoktur. Neyin doğru olduğu meselesini bir mantık problemi, bir felsefî problem olarak ele almanın bir faydası yok. Çünkü bitmeyen bir tartışmadır bu. Kısa ve sarıh bir yol gösterilmiş müslümanlara doğruyu anlamak için: Müslümanların doğru bildikleri kendi inançlarının kaynaklarından yani Kur'ân ve Sünnet'ten öğrendikleridir.

Meseleyi çözümledik, bitti mi? Hayır, çözümlemedik, meseleye yaklaştık henüz. Önemli soru daha geride geliyor: Bir sözün Kur'ân ve Sünnet'e uygunluğu bizim gözümüzde nasıl değer kazanıyor? Yani bir sözün İslâm kaynaklarına uygun olarak söylendiğine nasıl karar veriyoruz? Sözün ve davranışın kaynaklara uygun olduğunu teminat altına alan teminat nedir? Örneklerin yardımıyla açalım: Cebinde banka hisse senetleri olduğu halde "faiz haramdır" diye haykıran adamın doğru söylediğine inanalım mı? Yahut bir adam "Allah'ın indinde din İslâm'dır" dedikten sonra kendini teknolojik medeniyet dininin piyasa mezhebine bağlı sayarak kullukta bulunuyorsa sözlerini nasıl doğru kabul edelim?

Diyeceksiniz ki bu adamların telâffuz ettikleri doğru fakat fiilen içinde buldukları davranışlar

hatalıdır. Kendileri yanlış içindedirler, fakat ağızları Kur'ân ve Sünnet'e uygun sözler etmektedir. Ben bu tür akıl yürütmeyi kabul etmiyorum. Diyorum ki bu adamların madem yaptıkları bozuktur, öyleyse söyledikleri de bozuktur. Yani, eğer bir doğruyu ifade ediyorlarsa, bunun doğrunun hükümrân olması için değil, kendi durumlarının pekişmesi için yapıyorlar. Söyledikleri ve yaptıkları arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkarmakla bir ahlâksızlık gösteriyorlar; böyle bir ahlâk düşkünü kişinin sözlerinin ve düşüncelerinin sağlıklı ve sağlam olması mümkün olamaz. Hem banka hissedarı olup, hem de "faiz haramdır" diyen kişinin bu sözünde bizim bilmediğimiz çıkar hesapları yatıyor olmalı. Yani adam faizin haram olduğunu söylemekle Kur'ânî bir doğruyu ifade etmiş olmaz, ama içinde bulunduğu münasebetler silsilesi içinde sözü yeni bir şekil ve mana alır. Bu tıpkı bir müşrikin "lâ ilahe illallah" dediği zaman söylediğinin îslâmî özünden boşaltılmış başka bir söz oluşu gibidir.

Öyleyse, bir söz, bir yargı lâfzen hiçbir değişikliğe uğramadığı halde bir kimsenin ağzında doğru, ötekinin ağzında yanlış mı olmaktadır? Kesinlikle evet. Demek ki bir sözün doğru olması, bir yargının değerli olması doğrudan doğruya o sözü söyleyenin değerli ve doğru olmasıyla bağlantılıdır. Bir kimse söylediği sözün bekçiliğini yapamıyor, yahut kasten yapmıyorsa, bu sözün değerlendirilmesi "mücerret" esaslar doğrultusunda yapılamaz. Sözün doğruluğu, yanlışlığı sözün kendisinde değil, o sözün hangi ağızdan çıktığındadır. Doğru söylemek diye bir meselemiz varsa, söylediğimiz bu

sözlerin eri olmak diye bir meselemiz de vardır. Peygamber ve Peygamberin sünnetini hesaba katmadan, onu anlamadan Kur'an-ı Kerim'i anlamaya kalkışmak bu yönüyle nafiye bir çabadır. Sahtelikle malûldür.

## HILF-UL FUDUL

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi vesellem), öyle bir yolda yürümüş, başlangıcından son anına kadar öyle bir hayat yaşamış ki, yüzyıllar sonrasında bir müslümanın O'nu takib etmeye gayret ederken ve O'nu taklid etme çabası gösterirken içinde bir heyecan, kalbinde bir ferahlık duymaması imkânsız. Her insanın çok gizli bir yerlerinden akan dürüstlük, adalet, hakkaniyet duyguları, güzellik sevgisi, ahenk ihtiyacı, hilkatin dinamizmi ile canlanma coşkunluğu İslâm Peygamberinin verdiği her örnekte yeniden canlanıyor, insanın varlığını bütünüyle kaplıyor ve sanki insandan insana ulaşan bir ahlâk tınısı açığa çıkıyor.

Bütün bu girişi "hılf-ul fudul" andını düşündüğüm için yaptım. Allah Resulü'nün "Ben ona, İslâmiyet devrinde bile çağrılısam, icabet ederdim" sözleriyle bahsettiği yemindir bu. Belki herkesi Muhammed (s.a.v.) in Hılf-ul Fudul'a katılmış olması fazlaca heyecanlandırmayabilir. Bir çok müslüman O'nun bu davranışını sağlam kişiliğinin ve temiz ahlâkının tabii bir neticesi olarak görür ve zaten başka türlü olamayacağı için gereği gibi davranmıştır, diyebilir. Ben de Peygamberimizin bu

yeminine katılımını kendisinin hayat tatbikatının bir sonucu olarak görüyorum. Ama bu görüş, benim gerek Hılf-ul Fudul'un mevcudiyetinden, gerekse onun İslâmiyet çağından sonra da övülmüş olmasından ayrıca ve özellikle bir heyecan duymama engel değil.

Yapılan yeminin sözleri şöyle:

"Vallahi,

Bundan böyle Mekke'de yerli olsun, yabancı olsun zulme uğramış hiç kimse bırakmayacağız!..

Zulme meydan vermeyeceğiz!...

Mazlumlar zalimlerden haklarını alıncaya kadar mazlumlarla birlikte hareket edeceğiz!

Denizlerin bir kıl parçasını ıslatacak suları kalmayıncaya, Hira ve Sebir dağı yerlerinden silinip gidinceye, Kabe'ye istilâm (Hacer ül Esved'in elle okşanması) ibadeti ortadan kalkıncaya kadar bu ahdimizde sebat edeceğiz!.."

Hılf-ul Fudul'un günümüzdeki anlamı ne olabilir? Bu konu üzerinde düşünölmeye, yorumlar yapılmaya muhtaç bir konudur. Peygamberimize henüz risalet verilmeden önce ortaya konulan bazı kural ve davranışlar günümüz müslümanının gözünde böylesine önem kazanmalı mı?

Bu bahiste söylenebilecek ilk söz insanların her çağda ve her ortamda Allah'ın emirlerine uygun bir ahlâki potansiyeli hep içlerinde bulundurduğu ve İslâm'ın gerçekte insanın akıl, duygu ve ahlâk birikimine atıfta bulunduğu, insana insanın mihverin-

den nüfuz edebildiğidir. Bir bakıma her insanın fitrat üzere yaratılmış olmasının bir sonucudur bu. Demek ki insanlar her hal ve şartta İslâm'a duyarlı olabilecek gizli bir gücü içlerinde barındırırlar.

Daha İslâm bir davet olarak sözkonusu değilken sırf hakkaniyet uğruna, mazlumdan yana çıkmak, zulme karşı koymaktan başka bir amaç taşımaksızın girişilen hareketler peygamberimiz tarafından, İslâm daveti geçerli olduğu zamanlar içinde de övülmüş ve "kırmızı tüylü develere malik olmaktan daha sevgili" kabul edilmiştir.

Bütün müslümanlar adına sevindirici olan şudur ki davranışlarımıza dayanak olacak kaynaklar yeterince açık, örnekler belirgin ve düşünce sarıhtir. İslâmî olan ve olmayan karma karışık teolo-jik handikaplarla örtülmüş değil.

Müslümanların zalimden değil, mazlumdan yana oldukları kesin, açık, su götürmez bir gerçektir. Mazlumdan değil de zalimden yana ortaya konulan her davranış gayriislâmî'dir. Bu konuda kimsenin kem küm etmesine ne ihtiyaç vardır, ne de inancının sorumluluğunu yüklenmiş müslümanlar tarafından bu safсатаlı gerekçeler dinlenilmeye değer bulunabilir. Bütün mesele neyin zulüm o -duğunun tesbitinde galiba. Kur'ân bu hususu da açık seçik dile getirmiyor mu?

## DAR GÖRÜŞLÜLÜK

"... kentler dar, görüşler dardı". Berthold Brecht bir oyununda Galieo'nun ağzından hıristiyan Ortaçağının hayat tarzının tasvir etmek için böyle bir ifadeden yararlanır. Bu sözleri ardarda sıralamakla görüşlerin darlığına "maddî bir temel" sağladığını sanıyordu belki. Dar görüşlülüğün doğuş sebebi olarak dar bir mekânın gösterilmesi bizi geniş bir mekânın da (yani beş duyu ile algılanan fizikî mekânın) geniş görüşlülüğe, daha kapsamlı ve derin düşünmeye yol açacağım iddia etmeye götürecektir. Oysa ne dar görüşlülüğün dar mekânla ne de geniş görüşlü olmanın geniş mekânlarda yaşamakla bir bağlantısı var. Belki tersi bile doğrudur: Şehirler kalabalıklaştıkça insanların yalnızlaşması başka nasıl açıklanabilir?

Teknolojik medeniyet öncesinde insanların dar mekânların algılama şartları uyarınca bazı görüşlere mahkûm olduklarını iddia etmek ancak teknolojik medeniyetle birlikte geniş görüşlülüğe geçildiğini ispat edebilmek için ileri sürülebilecek bir avuntudur. Bir an için bu faraziyenin doğruluğunu kabul etsek makinalı üretimle birlikte gelen anlayışın dar görüşlülükten sıyrıldığını, in-



sanlığa geniş ufuklar açtığını da kabul etmemiz gerekecek. Acaba halen içinde bulunduğumuz ve entellektüel temellerini daha ortaçağda atmaya başlamış ve fakat gerçek maddi temelinin 17. yüzyıldan itibaren sağlamlaştırılmış bulunan batılı dünya görüşü insanlığı bir öncekinden daha geniş bir görüşe, yeni ufuklara götürmüş müdür? Yoksa önceleri organik bir karakter taşıyan dünyaya bakış tarzı makinayla birlikte günden güne mekâ-nikleşmiş midir?

Önce bilinmesi gereken günümüz anlayışının ortaçağ hıristiyan dar görüşlülüğünden uzanan yapıda olduğudur. Kilisenin kurumsal yapısı içine sıkışıp kalmış ve skolastik denilen düşüncenin boyutlarını zorlamayan (zorlamak bir yana, her yeni' yorumla insan kafasını tek yönlü, mekanik düşünceye mahkûm eden) anlayış hangi açıdan bakarsanız bakın dar görüşlülüğün kendisi idi. Çünkü kilise Tevrat'ın ve İncil'in biz müslümanlar tarafından muharref kabul edilen metnine bile sadık kalmıyor, insan düşüncesini kilise babalarının türettiği keyfi aksiyomların boyunduruğuna ve o dönem için kilise menfaatlerinin gerektirdiği maddî kalıplara dökmeye mahkûm ediyor- . du. Bu yüzden ki kiliseye hıristiyanlık adına karşı çıkmak imkân dahiline giriyordu.

Ancak kiliseye karşı duran da bir başka aksiyomatik görüş, yani protestanlık oldu. Onun müttefiki ise tanrıtanımazlardı. Orta çağ dünyasının dar görüşlü olduğuna ve bu yüzden karşı çıkılması gereken bir anlayış olduğuna inananlar giderek doğrudan doğruya kilisenin ve hıristiyanlığın

dışında kalan, hatta ona zıt bir görünüşte olan düşünme yolu vasıtasıyla ufuklarını genişletebileceklerine inandılar. Tutturdıkları bu yola "serbest düşünce" demek hoşlarına gitti. Serbest düşünce demek kilisenin kabullerini hiçe sayan, kayıt tanımayan düşünce anlamına geliyordu. Ne var ki serbest olduğu iddia edilen bu düşünce yolu metod olarak kilisenin kendi içinde geliştirdiği düşünme ve tefekkür tarzını benimsedi. Bu da aksiyomları bir öncekinden tamamen farklı, büyük bir gayretle kilisenin kabullerinden uzak duran yeni bir skolastik idi. Alabildiğine soyut ve alabildiğine disiplinli. Bu soyut ve disiplinli serbest düşüncenin ne ölçüde dar olduğu ilk ağızda anlaşılmadı, anlaşılamazdı, zira uğraştıkları henüz insanlığın acemisi olduğu, belli bir mesafe katedilmeden yani gerçek sonuçlarını vermeden ne olduğu, ne için olduğu anlaşılmayacak konulardı.

19. yüzyıldan itibaren ortaçağ düşüncesini yıkan anlayışın bir başka Ortaçağ başlattığı yavaş yavaş hissedilir olmuştu. Belki bu yüzden bu yüzyılda geleceği inşa etme tasarıları kolaylıkla istilâ etti Avrupalının kafasını.

Günümüzde hiçbir ciddi düşünce adamı gelecekteki söz ederken bir tedirginlik, bir iç burukluğu olmaksızın konuşmuyor. Bunun tek sebebi, açıkça itiraf edilse de edilmese de bilimsel denilen dünya görüşlerinin tek boyutlu dar görüşler olduğunun kabul edilmesidir. Yeni ve geniş ufuklar masalına herkesin ve özellikle Batılıların karnı tok. Çünkü kentler genişledikçe daralıyor, görüşler çeşitlendikçe çıkmazlar artıyor.

## HURAFENİN HAMAKATI

Bizim hurafe dediğimiz şeye Frenk dilinde "superstition" diyorlar. Hep söylenegeldiği gibi ortaçağ Avrupası birçok saçma sapan inanışın kaynaştığı bir dünya idi. Ama o zaman dahi insanların hurafe saydıkları inanışlar vardı. Bunların bir çoğu da hıristiyanlık dairesinde ve kilisenin resmi görüşü dolaylarında yer alıyordu. Avrupalının bâtil bulduğu inanışlar elbette ki kilise görüşünün dışındaki inanışlara teşmil ediliyordu. Böylesi bir anlayış içinde Galieo'nun dünya dönüyor demesi mahkum ediliyor, buna karşılık kilise akli dengesi bozuk insanların içine şeytan girdiği inanışına karşı çıkmıyordu. Böylece delilerin içindeki şeytan veya cin çıksın diye öldüresiye sopalanmaları tabii karşılanıyordu.

Newton hareketle ilgili üç yasayı ortaya atınca-yı kadar yani 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'da gezegenlerin melekler tarafından itilerek hareket ettirildiğine inanılıyordu. Yıldızların hareketlerine getirilen yeni açıklamalar bazı hesaplarla da doğrulanınca bu inanıştan vazgeçildi. Ama bu kadarla yetinmedi Avrupalı kafa. Madem ki gezegenleri melekler iterek harekete getirmiyorlardı, o

zaman meleklerin olmadığını düşündü. Bu tuhafılığı Avrupalı hep yaşamıştır. Bir yanlışı ancak başka bir yanlışı adına terketmek sanki onun bir geleneği. Melekler hakkında olan biten, daha sonraları ruh konusunda da olmuş. Uzun yıllar Avrupalıya göre ruh insan beyninin belli bir yerinde meskûn bir nesne idi. Yani insanın ruhu denildiği zaman Avrupalı belli bir yer işgal eden yani hacmi ve ağırlığı olan bir şeyi anlıyordu. Ne zaman ki beyin cerrahisi gelişti, insanın kafatası canlı iken açılıp bakıldı, işte o zaman beynin hiçbir yerinde ruhun maddî varlığına rastlanmayınca, bu zavallı insanlar ruhun hiç olmadığını karar verdiler.

Gerçekte Avrupalının gerek melekler, gerekse ruh konusunda bir yanlıştan başka bir yanlışa savrulmasının sebebi onun ilk hatasına duyduğu sadakat ve güvendir. Son derece mekanik tarzda çalışan kafa bu çalışma tarzını, terketmedikçe bir mekanizmden bir başka mekanizme geçmekten başka birşey yapamıyor. Asıl değiştirmesi gereken düşünce yolu olduğu halde o, ilk yanlışa varırken de aynı zihni mekanizmayı harekete geçiriyor.

Avrupalının daha doğrusu hurafelere bağlı olarak düşünen herkesin bu hamakatı kolayca ifrattan tefrite savrulmasıyla açıklanabilir. Onun düşünce hayatı olduğu kadar günlük yaşayışı da ifrattan tefrite uzanmakla doludur. Bilgiye saygının hiç yaşanmadığı, buna karşılık ezbere olan tapınmanın yüceltiildiği kilise disiplini karşısında aydınlanma çağı ile birlikte insan bilgisinin mutlaklığı ilkesi benimsendi. Kant'ın ortaya attığı "bilmeye cüret et" ibaresinden anlaşılıyor ki, bütün Ortaçağ boyunca

Avrupalı bilmeye bile cesaret gösterebilmiş değildir. Ama bir kere bu yola girdi mi, bu sefer de önceden kendini körükörüne bilgisizliğe mahkûm edişine benzer bir tavırla pervasız bir bilme tapınmasına girişti. Bilmeyi körükörüne yüceltir oldu. Önceden bilgi konusunda inancın aydınlatıcı etkisini yaşamayan, elbette inancı bir kenara ittiği zaman elinde yalnızca bilmesinin ürküntüsünün kaldığını görecekti.

Avrupalı her alanda yaşadığı yanlışları en tabii faaliyetlere bile daha başından bulaştırmıştı. Kadınlara erkeğin yaklaşmasını ilk günah olarak gören ve insanların yeryüzünde Adem ile Havva'nın hataları kefareti ödemiş üzere bulduklarına inanan Hıristiyanlık inancı karşısında Marquis de Sade çılgın, eziyet esasına dayalı bir cinsi eğilim koyuyor. İnsan ruhunun eziyet içinde cinsi hayatı yaşayacağına peşinen kabul eden bir kültürün içinden sadizmin çıkmasında şaşılacak bir taraf yok.

Hasılı Avrupalı dün olduğu gibi bugün de düşünce ve davranış biçimlerini bati merkezinden koparmamış, hurafelere yaslanarak yaşamayı terketmemiştir. Bu çerçevede dönüp durmuş bugüne dek. Bir hurafeyi terketmesi için önüne bir başka hurafe koymalısınız onun.

## İMAN VE İTİKAD

Günlük konuşmalarda "iman" ve "itikad" kelimelerini sanki biri diğèrinin yerine geçebilirmiş gibi kullanırız. Oysa bütün zamanlarda olduğu gibi çağımızda da bu iki inanma biçimi arasında önemli bir fark vardır. Bu fark davranışlarımızı olduğu kadar dünyaya bakışımızı da etkiler. İtikad, bütün inanma biçimlerine verdiğimiz genel isimdir. Arapça "akd"den gelir ve düğümlenip kalma, bir şeye bağlanma anlamını taşır. Herhangi bir vakıanın veya düşünce tarzının gerçek olduğuna inanıldığı, o inanışa gönülden bağlanılıp, o inanışın gönülden tasdik edildiği durumlarda "itikad" kelimesini kullanırız. İtikad doğru haklı, salih olabildiği gibi fâsid, bâtlı da olabilir. Yani insanlar gerçek şeylere, haklı şeylere itikad edebildikleri gibi yalan sözlere, bozuk bir ahlâkî tutuma, temelleri çürük bir düşünceye de itikad edebilirler. Bâtlı itikad deriz, ama "batıl iman" diyemeyiz. İman için kullandığımız sıfat "zayıf veya "kuvvetlidir". Çünkü yanlış, bozuk olana, çürük temelli şeylere iman edilemez. Bütün insanlar ancak "Hakka" iman edebilirler. Bu imanları kuvvetli veya zayıf olabilir. İman kelimesi Arapça "emn"den gelir ve insanın inanç dünyasında olduğu kadar bütün hayati fonk-

siyonlarında güvenlik içinde olması halini belli eder. İman insanda vardır veya yoktur. İman bütün insanlarda oluşabilen müşterek bir değerdir ve iyisi, kötüsü, yanlışı, doğrusu olmaz.

Kâfirlerin imanı yoktur. Münafıkların imanına ise "iman-ı merdûd" yani reddolunmuş, geri çevrilmiş iman denilir ki, onların kendilerine kadar ulaşmış imanı reddettikleri, dolayısıyla imana sahip olmadıkları söylenebilir. Peygamberlerin ve meleklerin imanı insanlarınkinden farklıdır. Zira onların kendileri farklıdır.

Kültürel ortam, siyasi şartlar ve sosyal hayat içinde belirginlik kazanan inançların daha çok itikad kapsamı içinde düşünülebileceğini söylememiz gerekir. Daha çok bir tarafı tutma, bir insan kümesi içinde bulunma ve davranışlarını bu kümenin gereklerine göre ayarlama biçiminde ortaya çıkan itikad zaman ve yer itibarıyla değişiklikler gösterebilir. İnsanların aynı itikad silsilesi içinde dahi günden güne değişen inançları bulunabilir. Yani insanların itikadına konu olan şeyler dünyanın aldığı şekil ile beraber bazı biçimler kazanabilirler. Bu yüzden itikad konusu olan hususların her çağda ve her ülkede yeniden tefsiri ve anlamlandırılması gerekmiştir. Halbuki imana tealluk eden hususlarda insan kendi derinlerinde yer tutan bir anlayış bölgesi aracılığıyla kesin bilgi veya bilinç sahibidir. İmanın bir takım lâfzi hükümlerle pekiştirilmesi zorunlu değildir. İman insan içinde ikna veya ispat usulleriyle yerleşmez. Bu, insan tekinin yapısında oluşan bir değerdir ve bu yüzden dıştan etkilerle sarsılıp bozulmaz. İmanın zayıflaması insanın ken-

dini imana götüren yolları daraltması, bu alandaki ısrarını gevşetmesi yüzünden olur. Bir bakıma diyebiliriz ki insan kendi bünyesinde imanı barındıran alanı daraltıp genişletebilir.

Müslümanlar olarak hayatımızın düzenlenmesinden dünyayı değerlendirme tutumlarımıza kadar her alanda bugüne kadar "itikada mı" yoksa "imana mı" daha çok imkân tanıdığımızı sormamız gerekir. Bu sorunun cevabı bizim bir ölçüde "kalitemizi" de ortaya koyacaktır.

Kuşku yok ki itikadı bağlar biz insanları birbirine yaklaştırır. Birbirimizi anlamanın, yardımlaşmanın ve müşterek bir yol tutturmanın yolu iti-kad birliğinden geçer. Ama yapıp ettiğimiz her şeyin motoru "iman"dır. İmana ağırlık ve öncelik vermekle kuracağımız hayat endişe, korku ve tehlikelerden korunmuştur. Herhangi bir kimse bütün insanların kardeş olduğuna dair bir itikad besleyebilir, ama müminlerin kardeşliği zihnin kabullerinin ötesinde bir iştiraki gerektirir. Birbirimize bazı akidlerle bağlanmak bir şeydir, fakat herbirimizin emniyet içinde bulunmakla temin ettiği birlik yerine başka bir değer in ikâme edilemeyeceği bir şeydir.



## SEVGİ VE ZORBALIK

İnsanın gövdesinin en temel işleyiş biçimlerinden başlayarak, zihninin yöneldiği bütün mümkünlere kadar pervasız ve hür olması... işte batı medeniyetinin ana kaygusu budur.

Hiçbir insana sınırsız pervasızlık alanı sağlamak mümkün olamayacağı ve bir insana tanınan büyükçe bir alanın çoğu zaman başkasının alanını daraltacağı anlaşılır bir gerçek olduğu için Batı medeniyeti kendi özlediği pervasızlığa belirli bir biçim vermek mecburiyeti karşısında kalmıştır. Hazırlanan çeşitli formüller bugün bildiğimiz çeşitli felsefi ve siyasî doktrinlerin doğmasına, insanları iktisadî ve sosyal düzenler içinde kavrama noktasına ulaşılmasına sebep olmuştur.

Bedenin serbest bırakılması batı medeniyetinin doğuşunda önemli bir unsur olarak rol oynamıştır. Bir yanda ruhu da bedeni de sıkıya alan puritenler var ise onun öte yanında libertenler yer alır. Biri diğerinin yaşamasına kolaylık ve mazeret sağlar. İnsan vücudunun övgüsü Eski Yunan'da dinin, Roma'da ise sosyal kuruluşun bir parçası olarak antik bir geçmişe bağlanabilir. Yunan sitesinde spor yarışmaları ve bedene bağlı hüneler bir çeşit tapınma. Yunan politeizminin bir parçası idi. Gerçek an-

lamda spor sanayi devrimini yaşamaya başlayan İngiltere'de işçi kitlelerini ıslah etmek için doğmuştur.

Sınırlarını insanda başlatıp insanda bitiren bir medeniyet, fikriyatının önemli bir kısmını bizzat bedenine özelliklerine yaslayacaktı elbet. Muharref hıristiyanlık insanları bedenlerini yok saymaya ve özellikle cinsiyete ilişkin konularda insanların tabii haline uymayan yasaklar koymaya başladı. Yapılan bu tahrifat insanın yapısı gözönüne alındığında açık bir dengesizliğin belirtisiydi. Nitekim, bütün ortaçağ boyunca hıristiyan bedenini kısıp altında tutmakla, onu zihni kabullerin baskısından azade kılmak arasındaki çatışmayı yaşadı. İkiyüzlü bir hayata kendini ister istemez mahkûm eden insanlar, kilisenin gücünün kırılmasıyla birlikte, artık bedenine bütün iştiha-larını doyurmayı bir tür samimiyet olarak kabul etmek (ikiyüzlülükten arınmak) biçiminde anladılar. Avrupalı önce aklını azgınlaştırdı, sonra bedenini abideleştirdi ve daha sonra bu ikisi birlikte şehvi bir taşkınlığa uğradılar.

Batılı insan için önce bedeni baskıya sokmak ve sonra hiçbir denetimi tanımadan bedeni serbest bırakmak aynı yanlışın iki biçimde yaşanması oldu. Müslümanca bir yaklaşımla buna zulmün iki yüzü diyebiliriz. Batılı düşünce içinde dikkat çeken Marquis de Sade'ı kolaylıkla rahibin ters çevrilmiş olarak anlamak mümkündür. Bedenin zorbaca kınanmasıyla bedenine serbestliğe ve başıboşluğa bırakılması arasında sıkı bir ilişki vardır. Aşırılıklar karşı aşırılıkları doğurmuştur.

İslâm insanları hem bireysel faaliyetleri bakımından hem de toplum hayatına katıldıkları noktalarda sınırları saraheten belirlenmiş ve fakat insanı bütün zaafı ve faziletleriyle tabii bir varlık olarak kabul eden bir yaşama düzenine çağırır. Bu hayat tarzında eğer zorlayıcı unsurlar varsa, bunlar insanın samimiyetinde, itikadi kuvvetlerinde işleyiş gösterirler. Yani İslâm'da sınırlar dıştan konulmuş yasaklar olmaktan çok içten benimsenen mükellefiyetler biçimindedir. Bu yüzden İslâm'ın insana yükümlülük olarak sunduğu görevler, emir ve nehiyeler münkir ve münafıklar için bir yük, külfet, baskı unsuru olarak görünecektir. Ama aynı davranışlara muhatap olan mümin için bu sınırlar, kolaylığı kendi biçiminde saklı faaliyet alanlarıdır.

Dışardan bakan için İslâm'ın koyduğu esaslar çok sınırlayıcı, hareket serbestisini çok daraltıcı gibi görünebilir. Nitekim hıristiyan anlayış müslümanlığın insan hayatının her safhasına dair hükümler taşıyor olmasını çok daraltılmış kayıtlar şeklinde anlamaktadır. Batı medeniyetinin değerleri gözönüne alınarak yapılan bir değerlendirme elbet meseleyi böyle anlar. Çünkü bu medeniyette beş duyunun mutlaklığı yaşanmakta, zihin tek boyutlu kalmaya zorlanmaktadır. Oysa algıların hakimiyetini mutlaklaştırmayan İslâm'da her vecibe ferd için sınırsız bir yöneliş, bir içkinlik (immanence) taşıdığı için, her vecibe ufuk açıcı ve vasıl edici özelliktedir. Batı hayatında insana baskın çıkan zorbalık İslâm yaşayışında sevginin kendisi olur.

## HAYATI ZENGİN KILMAK

Müslüman için insan olmanın anlamı, Allah'ı tanıma imkânına bağımlıdır. Yani insan olmak belli bir kavrayış bölgesinin oluşmasıyla ilgili. Kartezyen anlayış insanı beden ve zihin olarak ikiye bölmüştür. Böylelikle kavrayışı "zihne" münhasır kılmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmış "batılı" insan. Zihin kendine "değer" ve "anlam" türetmeye başlamış böylece. İnsan dediğimiz mahlûk kendi anlamını bir yerlerde arayadurmuş hep. Bu arama faaliyeti içinde Allah'tan başka güçleri kural koyucu, boyun eğilmeye değer kabul ettiği durumlarda kâfir olmuş. Bazan kendi aklının, bazan bir sistemin işleyişinin, bazan "ilke"lerin kendine anlam kazandırdığını sanmış. Bu zan'larıyla ateşe düşmüş derhal. Vehimlerini terketmediği sürece, yanmamak için gösterdiği her çaba onu tehlikeye daha fazla yaklaştırmış, dinmeyen bir çırpınış içine düşmüş. Oysa mümin kendi yetenek ve zekâsım kul olma bilinci seviyesinde kullanmakla "emin" bir bölgeye varmış, tatminsizliklerin ateşinden kendini uzak tutabilmiştir. Tabiat müslüman için vasıfları sabit bir nesnelere bütünü değil, özelliklerine her zaman daha fazla nüfuz edilebilen bir hikmet

aracıdır. Bu yüzden de tabiatın insanla olan ilişkisi müslüman bir anlayış çerçevesinde basit ve ölçülebilir esaslarla değil, derinleşmeye ve anlamı yükseltilmeye yatkın bir eda ile yürütülür. İnsanı "zihin" ve "beden" olarak iki kısım düşünen batılı, tabiat ve insan zıtlaşmasını da düşüncesinin temeline yerleştirmiş. Müslüman ise böylesi bir kesretten uzaklaşmayı esas düstur olarak benimsemiştir.

Müslümanın kendisi Allah'a yönelme imtiyazı ile insanlığı kavradığı için hayatı başlıbaşına zenginlik saymıştır. Müslümanın "kavrayış bölgesi" Epikürus'un maddi haz, manevi haz ayırımından çok ötededir. Epikürus'un bir anlamda yani burjuvaca yorum içindeki hedonist (hazcı) tutumu materyalizme temel olan tutumdur. Bu anlayış içinde maddi tatmin, manevi tatminle benzer esaslardan kalkılarak değerlendirmeye tabi tutulmuş. Yani her iki tatmin yolunda da insanın algılama, madde olarak hazza konu olma özelliği önemsenmiştir.

Gerçi Epikürus da maddi hazları yetersiz, hatta zararlı bulmuş, manevi hazları tükenmez hazlar olarak kabul etmiştir ama onun manevi hazlardan anladığı şey sanata ve felsefeye sadece zihnin sınırlı kalıpları içinde yaklaşmaktan ibaret kalmıştır. Zaten haz kelimesinin bize tedai ettirdiği nokta da bir bitişi vurgular. Çünkü haz, bedende veya zihinde tamamlanan bir etkiden ibarettir.

İslâmi anlayış içinde, insanın gerek eşyaya yaklaşma tarzında gerekse tabiat üstü ile alış-verişinde insanın sınırlı varlığında son bulan bir tatmin sözkonusu değildir. İnsan aşkın olanla sonsuzluğa

açılan bir ilişki içindedir. Bu ilişki bir yandan onun cismani varlığını anlamlı kılar, onun cismaniyetine maddi olmayan katkılar sağlarken bir yandan da onun zihin kapasiteleri yoluyla maddi varlığının özünde bulunan bir mevcudiyetle temasa sokar. Mümin kavrayış içinde insan kendine "öte" bulur. Böylece müslüman Kur'ân ve Sünnet'ten edindiği kavrayış gücüyle dünya hayatını aşâğılık kayıtlardan arındırmak, ahiret duygusunun maddi (sanılan) çerçeve içinde dahi yaşanılmasını mümkünler arasına sokmak gücüne erişir.

Sözünü ettiğimiz ve sözünü edemediğimiz birçok zihnî serüvenin ve fiilî tecrübenin müslüman hayatını zenginleştirmede büyük payı vardır. Hemen belirtmek gerekir ki, müslüman kendine mahsus kavrayış bölgesinde bulunmakla "mistik" bir konumda yer almış olmaz. Eğer mistik kelimesini bir zihnî bulanıklık, kendini bırakmışlık olarak anlıyorsak müslümanın mistik olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü müslümanın kavrayış bölgesinde hangi dereceden olursa olsun "yakîn" vardır. Yani kesinlik müslümanca düşünmenin bir belirtisidir. Mümin ruhî kuvvetini sağlıklı bir tefekkür planında kesinlikle kullanır. Daha açık bir ifade ile hakikatten habersiz kalarak ipleri elinden bırakmaz. Bu durum onun nassları esas kabul etmesi, muhkem hükümleri takib etmesi demektir. Müslümanı delilikten de sapıklıktan da alıkoyan, kurtaran imkân budur. Böylelikle hayatın bir vehim olması müslümanın anlayış çerçevesinden çıkar, hayatın zenginleşmesi ve bütün mahlûkata olduğu kadar insanlara da en faydalı biçimde değerlendirilmesi imkânı belirir.

## BÜTÜN İMKÂNLAR

Müslümanın gelecek hakkındaki düşünceleri kelimenin bütün anlamlarıyla "ahiret" anlayışında odaklanır. Bu yüzden müslümanlar için dünyevî anlamda "başka bir dünya", "yeni bir dünya" gibi tabirler gerçeklikten mahrum lâfızlardan ibarettir. Müslümanlar yalnızca bu dünyaya karşı öte dünyadan, sonraki dünyadan bahsederken kendi düşünceleri bakımından tutarlı olurlar. Başka bir dünya, yeni bir dünya sloganları marksçı bir dünya görüşünün olduğu kadar, idealist veya spiritualist ama nihai olarak batılı bir dünya görüşünün hayatımıza aksedişinden başka bir şey değildir.

Çağımızın hazırlayıcısı olan çağlardan başlayarak gelen bir ütopya hastalığı, belki birçok müslüman zihinleri bulandırıyor. Belki bir takım müslüman ahali islâmî tavrın bütün boyutları, bütün yönleriyle ortaya çıkmasını tarihin gelecek dönemlerine münhasır kılmak suretiyle bir ütopyayı besler durumdadırlar, Bunu anlayışla karşılamak gerek, çünkü zihnimize bizi kuşatan kültürel çevrenin küçümsenemeyecek tesirleri olabilir.

Bu tesirlere rağmen, bütün müslümanlar bilirler ki "lâ ilahe illallah" demek, diyebilmek hiçbir za-

man bir sonraki zamana bırakılamaz. Şahadetle birlikte müslümanlarda başlayan bir akıl düzeni, müslümanlarda başlayan bir yaşama tarzı, yani sahip çıkmamız gereken asli değerler vardır. Gelecek bir zaman diliminde ele geçecek muhtemel imkânlar uyarınca "müslüman olacağımızı" düşünmüyorsak, müslümanca düşünüp, müslümanca davranmayı gelecek bir zaman dilimine bırakamayız.

Öyleyse nedir? Bütün imkânlar elimizdedir. Yani müslüman olmamız elimizdeki imkânlar dolayısıyla ve bizi kuşatan şartlar içindedir. Biz, bu şartların, bu dünyanın, bu akıl yapısının, bu işleyişin insanları, müslümanlarıyız. Hiç kimse yanlış bir çağda dünyaya gönderilmiş olduğunu düşün-müyordur, umarım. Bu dünya ile alış verişte bulunmak yükümlülüğü bizim üzerimizde. Çünkü biz bu zamanın ve bu yerlerin insanlarıyız. Bırakın sosyalistler, faşistler, hümanistler ve daha bilmem ne istler, dünya cennetinin uzantısı olarak bir zaman sonra yeni bir dünya kurmak düşüncesini yücelt-sinler. Bu yüceltme aslında son asırlara mahsus afyonkeş ortamının tabii sonucudur.

Müslüman elinde köklü ve sarih bir uyanıklığı bulunduran kişi olduğuna göre, ütopyaların dumanlı sahnesinden kendisini uzak tutar. Gerek günlük ibadetlerinde, gerekse müslüman ahlâkının bir uzantısı olarak gösterdiği davranışlarında aydınlık, kararlı ve heva ü hevesten arınmış olabilirse müslüman işte o zaman hayatına gerçek yeniliği getirebilmiş demektir. Kendi kulluğunun anlamına yeni bir bilinç alanı açarak varmayı önemsemeden yeni bir hayatı kurma çabasına girişmek



abestir. Hali hazırda yaşadığı hayatın keşfedilmeye muhtaç sayısız alanları vardır ve bu alanlar kuşku yok ki "ahiret" hayatıyla gizli bir bağlantı sahibidir. Bu cehd gösterildiği takdirde müslüman-ların "dünya cenneti" peşinde olmadıkları, cenneti gerçek yerinde bulmayı bilme olgunluğuna eriştikleri lisan-ı halle ortaya konulmuş olur.

Evet, biz müslümanlar günden güne İslâmi olan bir hayatı kurmak istiyoruz. Ama bu hayat bir "devrim" gölgesinde avuntu aramak değil, hergün kurmaya çabaladığımız yeni bir anlamın zenginleştirdiği hayattır. Müslümanlığımızı yeni bir toplum organizasyonuna bırakmanın bir afyonkeşlik olduğunu, bütün imkânların şu anda elimizde olduğunu, Allah'ın bizi zamanında ve yerinde yarattığına inandığımız gün çevremizde birçok şeyin aydınlandığını, aydınlatılmaya muhtaç olarak bizi beklediğini kavrayabiliriz. Kâfirler kendilerine birçok gerçeğin kapanmış oluşundan ötürü bir muhayyel hayat pınarı arayabilirler, biz bize verilmiş olanı kavrayarak "ihسان"a ulaşabiliriz.

## İYİMSERLİK KARAMSARLIK

Müslüman olarak bizlerin iyimserlik ve karamsarlık ölçülerimizin sarahate kavuşması gereklidir. Bu ölçüler hepimizin üzerinde etkili olduğu oranda hayatımızın sağlığından, sonucun sağlamlığından sözedebiliriz. Eğer iyimserlik ve karamsarlık ölçülerimiz teknolojik medeniyetin hayatımızı etkilemesinin derecesine bağlı ise olmaz bir kötümserliğe mahkum etmiş oluruz kendimizi. Eğer iyimserlik ve karamsarlık ölçülerimiz toplumun düzenlenmesi ile ilgili esaslar doğrultusunda belirmişse refah, kalkınma, mutluluk gibi kavramlar çerçevesinde iyimser veya karamsar oluruz. Her iki durumda da "inanç" özgül vasfını sosyal çevre, teknik teçhizat ve maddi ortam lehine terketmiş olur. Köye bira girince karamsar, Kur'ân okumayı öğrenen çocuklar çoğaldıkça iyimser olmak, plajların kesafeti oranında karamsar, teravih namazlarının kalabalıklaşması iyimser olmaya yeterli mi?

Meselenin bir başka yönü de içinde bulunduğumuz sosyal yapının işleyişiyle ilgili. Toplumsal kurumların işleyişi dolayısıyla mı iyimser veya karamsar olmak gerek? Eğer müslümanca tavrın izhar edilmesi için kalkış noktası olarak toplumsal

kurumların işleyişini, rastlanılan adaletsizlikleri, yoksullukları, haksızlıkları esas kabul etmiş isek iyimserliğimiz ve karamsarlığımız da bu arızaların giderilmesiyle bağlantılı olmayacak mı?

Sosyal adaletin sağlandığı, refahın arttığı, insanların birçok bakımdan hayati teminatlarla donatıldığı bir ortamda İslâm'ın meselelerinin büyük ölçüde çözülmüş olacağını mı kabul ediyoruz? Bu bakımdan ele alınırsa ABD veya SSCB gibi dünya ölçüsünde söz sahibi devletlerin insanlara refah ve emniyet alanında sağladıkları imkânları "ulaşılmaya değer hedefler" olarak mı görmemiz gerekir? İyimserliğimiz ve karamsarlığımız insanların aç kalma tehlikesiyle, iyi eğitim görüp görmedikleriyle, temiz ve geniş imkânlı hastaneler sahibi olup olmamalarıyla, iş bulmaktaki kolaylıklarıyla mı belirlenecek? Kısacası kapitalizm ve sosyalizm müslümanlar tarafından hangi sebeblere dayanılarak reddediliyor? Müslümanların iyimserlikleri ve karamsarlıkları bazı kurumların kötü işleyişi ve beklenen bazı kurumların ideal işleyişi esasına mı dayalı?

Yoksa bütün bunların ötesinde iyimserlik ve karamsarlık doğrudan doğruya "aydınlık" ve "karanlık" arasındaki fark üzerine mi bina edilmeli? Bilgi ve cehalet arasındaki fark bizim iyimser veya karamsar olmamızın merkezinde yer almalı değil mi? Eğer biz müreffeh sandığımız toplumların, akademik üstünlükler sahibi oldukları kabul edilen kurumların, beynelmilel sahada "yaptırım" gücüne sahip bulunanların Allah'la savaş halinde olduklarını anlamamış isek, kendimiz için de şifa verici

bir ışık, bir bilgi aramıyoruz demektir. Bu durumda iyimserliklerimiz ve karamsarlıklarımız bize yutturulmuş hedeflere bağımlı basit sevinçler ve basit sızlanmalar seviyesinde kalacaktır.

İnsanın kulluğu kavrayışı ile önüne açılan hayat sahası, içinde ahiret duygusunu da barındıran ve bugünkü insan tasavvurlarına kökten aykırı olan anlayış berraklığı, geçmişte olduğu gibi bugün de müslümanların davranışlarını olduğu kadar iyimserlik ve karamsarlığına da yön verecek unsurlar olmak zorundadır. Yani evrenin kavranılışındaki bâtil inanışlar yıkılarak insanların yaratılmışlık dolayımı ile doğru düşünmelerini sağlanması kaçınılmazdır. Bu alanda etkili olunmadığı yani kavrayış bölgesine girilmediği sürece toplum olayları üzerine yapılacak açıklamalar, bunları müslümanlar bile yapmış olsalar mevcut zihni işleyişin bir dalı olmaktan öteye geçemeyecektir.

Bugün ne dünyaya kapalı kaldığı için bazı salih yönlerini muhafaza edebilmiş insanların ruhi yapıları esas alınarak, ne de dünyaya açılmalarını mevcut düşünce yapılarının ölçülerine sığdırmış bulunanların düşünce yapıları esas alınarak iyimser veya karamsar olmamız mümkün değildir.

İyimserliğimiz ve karamsarlığımız İslâm kaynaklarındaki havanın yeniden teneffüs edilmesiyle sarih ölçülere kavuşabilecektir. Ama bu da bir hayat tarzı içinde gerçekleşebilir. Böyle bir hayat tarzına varılabilmesi ancak birbirlerine kefil olan (kendi güvenliğini başkasına emniyet etmekte bulan) müslümanların etkinlikleriyle varılabilir. Yalnızca bu insanların iyimserlikleri ve karamsarlıkları gerçektir.

## ÇAĞDAŞ MEDENİYET

Batılı insanın dünyaya hakimiyeti kendi ölçülerinin bütün alanlarda üstün ve özenilmeye değer sayılmasına yol açtı. Bugün yaşama biçimi olarak dünya çapında yaygın bir batılılaşma var. Mutfaklar yemek hazırlama laboratuvarı, televizyonlu yaşama alanları bir kamu toplantısının dinlenme anı gibi, yatak odalarımıza değil koğuşlara gidiyoruz. Çalışma ve eğitim hayatımız mekanik ölçüleri hiçbir zaman aşmıyor. Eğlence ve boş zamanların değerlendirilmesi de dahil olmak üzere insan hayatının hiçbir bölgesi, hiçbir dönemi yok ki planlanmamış, sınırlar içine alınmamış olsun. Kısacası batılı hayat biçimi denilen şey teknolojinin denetiminde bir robotlaşmadan başka bir şey değil.

Bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü böyle bir hayatı geliştirip bize kabul ettirenler robotlaşmayı bile aratacak ilkelikten çıkıp gelmişlerdir. Medeniyetin önemli bir parçası burnunu silmek, tükürmek, bazı tabii ihtiyaçları gidermek, uyumak vesair faaliyetlerle ilgilidir. Çağdaş batı medeniyeti kendi temellerini böylece atmış. 15. yüzyıldan beri medeni kaideler konulmaya çalışılmış, bu konuda kitaplar yazmışlar.

Bunlardan biri 1530 tarihli De Civilitate Morum Puerilium. Avrupa'nın o dönem aristokratlarını medenileştirmek için yazılmış. Bu kitapta deniyor ki burnunu başlığına yahut ceketine silmek köylülerin işidir, koluna veya dirseğine silmek de balık satıcılarının işidir.

Burnunu mendille silmek gibi bir olay Avrupa hayatında sınıf meselesi olup çıkmış. Mendil sahibi olmak bir zenginlik belirtisi olarak görülmüş. IV. Henri'nin tam beş tane mendili varmış. Daha sonra XIV. Louis'nin ise artık bir mendil koleksiyonu olmuş. Avrupa'da herkesin mendil kullanması için iki yüzyıl geçmiş. Başlangıcında son derece kaba davranışlara sahip olan Avrupalı (gerek halk gerekse yüksek sınıflar) ifrattan tefrite savrulmuş bir çıtkırıldım hevesine kapıldılar sonunda. Yapmacıklı aristokrat tavırlara ulaştığı zaman bile özündeki temel yanlışı gideremedi Avrupalı. Burnunu mendille silmeyi bir gösteriş, bir sınıf ayrıcalığı olarak alan görüş, bu olayı temizlikle bağdaştıramadığı için hep o rahatsız edici anlayışsızlığını devam ettirmiştir. Daha geçen yüzyılda annesi Karl Marx'a yazdığı bir mektupta haftada bir yıkanmasa bile vücudunu sabunlu bezle her hafta silmesini öğütlüyordu. Kimbilir kaç Avrupalı vaftizden sonra vücudu hiç su görmeden ölüp gitmiştir.

Avrupalıya, başkasının önünde soyunmamayı, yemek masasına tükürmemeyi, olur olmaz yerde ihtiyaçlarını gidermemeyi (bazı metinler de soylu-

lara prenseslerin pencereleri önünde su dökmek tavsiye ediliyor) öğretmek gerekmiştir. Yani bunlar teorisi yapıp pratiğe geçirilen eylemler olmuşlardır. 18. yüzyılda Orlean düşesi bir mektubunda Paris'in çamuru ve sokaktaki insanlarıyla birlikte tahammül edilmez şekilde koktuğunu yazıyor. Düşünün ki bu dönem Fransa'da aydınlanma çağıdır. Ansiklopedistler, Teistler, Deistler ne kadar kirli, ne kadar temizdi bilemiyoruz, ama bu kişiler insanlığı nurlu ufuklara götürme görevini omuzlarında sayan kişilerdi kuşkusuz. Medeniyeti dünyaya yayma teraneleri bu yüzyılda başlamıştır. Avrupalı kaba, pis, anlayışsız tarafların onarmak için bazı kaideler bulma yoluna gitmiş, üstelik bu kaideler insanların insanlar tarafından ezilmesine, sömürülmesine imkân tanıyan unsurlar çerçevesinde konulmuş. Hıristiyan teolojisini yıpratırken bir yaşama biçimini türetmiş. Medeniyet demiş yeni vardığı sonuçlara. Kendini gitgide medeni hissetmeye başlamış. Hiç yoktan bir üstünlüktür tutturmuş.

Avrupalı adam, kendi doğusunda yaşayan insanların altı yaşında çok tabii olarak benimsediği davranış ve hünerleri zar zor elde etmekle pek mühim işler başardığını sanmıştır. Davranış ve duygularda Avrupalı kendini en medeni saydığı zamanda bile doğuyla yarışa çıkabilecek üstünlüklere sahip değildir. Ama bizler yaşama biçimi olarak üstünlüklerimizi görmedik. Çünkü bunun dayandığı temelleri kaybetmiştik. Çünkü bizim davranış ve duygu üstünlüklerimiz dinimizden geliyordu. Batının medeniyettir diye icat ettiği şeylerin bir

bakıma tekabül ettiđi Őey műslűmanlar için dine bađlı olmanın dikkat çekmeyen bir belirtisinden baŐka birŐey deđildi.



## GASTRONOMİ

Frenkler yemek pişirme sanatına, güzel, leziz ve ustalıklı yemeklerle uğraşmaya gastronomi diyorlar. Bütün medeniyetler insanın tabii davranışlarını, insan için temel ihtiyaç durumunda olan her şeyi bir suni kalıba, aslından uzaklaşmış bir biçimin sınırları içine dökmeye gayret göstermişlerdir. Bu çerçevede yemek bir beslenme, temiz ve faydalı şeyleri yeme olmaktan çıkmış "gastronomi" olmuştur. Bunun yanı sıra aynı tutumun uzantısı olarak âdetler, alışkanlıklar türemiş, karnını doyurmak kavramı bir söz olarak kalmış, insanlar mevcudiyetlerinin devamı için beslenme anlayışından uzaklaşıp muhtevasını kaybetmiş bir "yemek" örgütlenmesi içine düşmüşlerdir. Aynı şekilde insanın barınakları medeniyet dairesinde mimari haline gelmiş, insanın tabii ihtiyaçlarını aşan temayüllerin bir işareti olmuştur. Ademoğlu-nun yaşadığı iklime ve sahip olduğu malzemeye en uygun biçimde örtünmesi, sosyal hayatın gereklerine cevap verecek biçimde örtünmesi olayı da bütün medeniyetlerde "moda" denilen bir tavrı gerektirmiştir. Bütün medeniyetlerin kendine mahsus giyim modaları var, ama içinde yaşadığımız medeni-

yet giyim konusunda hepsinden garip bir tavrı benimsemiş durumda: Bu medeniyet bir yandan insandaki çıplaklık anlayışını çarpıtırken, bir yandan da insanların giyecek tüketimini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Artık giyinmek insanın fiziki gereklerinin ve sosyal hayatının tabii bir sonucu olmaktan bütün bütüne uzaklaşmış, bu medeniyetin gereklerine uymak üzere "bir boyaya boyanmak" şekline girmiştir. İçinde yaşadığımız medeniyet içinde kılık kıyafet insanları örtmediği halde, yine de çok önem sahibi olabilmektedir.

İnsanın yukarıda saydığımız beslenme, barınma, örtünme gibi temel ihtiyaçlarını gastronomi, mimari, moda haline getirip aslından koparma işlemi ile, dağınık sesleri musiki, konuşma dilini edebiyat, birlikte yaşama duygusunu siyaset olarak düzenleme işlemi aynı ölçülerle değerlendirilme-melidir. Gerçi gastronominin temelinde beslenme, mimarinin temelinde barınma, modanın temelinde örtünme ihtiyacı ve temeli vardır; ama gastronomi olmaksızın beslenmek, medeniyetin getirdiği Ölçülerde mimari olmaksızın barınmak, modanın gereklerini yerine getirmeksizin de örtünmek mümkündür. İkinci kümede saydığımız faaliyetler için aynı şeyleri söylemek aynı derecede kolay değil. Musikiyi hayatımızdan atarsak yerine başka bir şey koyamayız. Medeni ölçülerde müzik yapılmaya bile seslerin insanla olan ilişkisi yine musiki olacaktır. Edebiyatı yok etmeye kalkarsak konuşma dili bizatihi özelliğini kaybedecek, yoklaşacaktır. Siyaseti yok etmeye kalkmak birlikte yaşama duygusuna taarruz etmekten başka bir sonuç vermeye-

cek, siyasete karşı her tavrın bizzat kendisi siyaset olacaktır.

Medeniyet bu iki kümedeki faaliyeti birlikte değerlendirerek kendini savunacaktır. Yani medeni tavır tabii davranışların yozlaşması ile insanın şuurunu yükseltmek amacıyla geliştirilen değerleri aynı kalıba sokma gayretiyle kendini mazur göstermek isteyecektir. Diyecektir ki nasıl karnını doyurma temayülünden gastronomiyi, barınaklar kurma temayülünden mimarlık sanatını çıkardım-sakar sulardan da ışık yaptım, vahşi otlardan ilâç elde ettim. Medeniyetin bir akıl çelme manev-rasıdır bu. Gerçekte medeniyet insanın kendini suni unsurlarla çevirip bezemesi olayıdır. İnsanın tabii konumunu en uygun biçim içinde devam ettirme tavrı medeni bir yaşayış tuzağına düşmeden de gösterilebilir. Fasih Arapça konuşmak bir zamanlar "bedevilerin" bir imtiyazı idi. Dildeki mükemmellik düşüncede yüksek seviyeyi işaret eder. Öyleyse yaşama biçiminin yapay unsurlarından arınarak da "üst" düzeyde bir hayat kurulabilir.

Bize düşen medeniyetin zorlamaları karşısında bir ayıklamayı başarabilmek olmalıdır. İnsan olarak bizleri tabii hasletlerimizden uzaklaştıracak, bizi tağutlara bağlayacak medeniyet verilerini reddetmek, buna karşılık insanın kendini daha sahici hissetmesi, ilâhi olanla bağını kuvvetlendirebilme-si için kolaylık sağlayıcı insan değerlerini benimsemek dün olduğu gibi bugün de yaşayışımızın temel doğrultusunu teşkil etmelidir.

## İNSANCA YAŞAMAK GEREKLİ Mİ?

Müslüman olarak en büyük sıkıntımın insanca yaşamak karşısında doğduğunu söylersem şaşırmayın. Benim kafamda insanca yaşamak başka bir şey, İslâmca yaşamak yine başka.

Batı medeniyeti bize insanca yaşamamanın hedeflerini gösteriyor. Bu hedefler hem yaşama biçimi olarak belirlenmiş, hem de bir düşünme biçimi olarak. Bu yüzden ikisinden birine paçamızı kaptırdık mı önümüze sürekli bir biçimde "insanca yaşama mecburiyeti" çıkıyor. Batı medeniyetinin bize hedef olarak gösterdiği şey, aynı zamanda elimizden aldığı bir şey aslında. Hedef insanca yaşamak olarak belirlendiği halde bu hedefe varmak için kullanılacak araçlar ya bazı insanların elinden alınmış veya elinde tutanların o araçları kullanamayacağı (yani insanîleştiremeyeceği) şekle sokulmuş. Batı medeniyeti bir yarışma medeniyetidir. Yarıştan kazançlı çıkmak için hasmının kayıplarına karşı duyarsız kalmak zorunludur. Eğer yarışı kaybetmiş iseniz noksanınızı kabul edip bir uyruk olarak yaşayacaksınız. Yarışı kazanma gücünü gösterdikten sonra ise artık hemcinsleriniz için herhangi bir hayırhah tutum gösterecek gücünüz kalmamıştır.

Böylece bu medeniyete mahkum edilmiş olan insanlar kendileri için çekilmiş iki çizgi arasında yalpalayıp duruyorlar.

Müslüman olarak belki bizim görevimiz arasında insanca yaşamının gerekli olup olmadığını araştırmak da var. İnsanca yaşamak diye gösterilen hedef İslâmi tutum açısından özenilmeye değer mi? Müslüman bir kafa yapısı için makbul mü? Daha doğrusu insanca yaşamak İslâmca yaşamakla eşdeğer mi?

Hayvanca yaşamak içgüdüler (sevk-i tabiieler) seviyesinde yaşamak olarak anlaşılabilir. İçgüdüler doğuştan getirilen davranış kalıpları ve seçme yetenekleridir. İçgüdülerine uyarak bir buzağı doğar doğmaz anasının memesine yapışır. İnsan yavrusu ise doğduğu zaman hiçbir meselesini içgüdüleri yardımıyla çözüme kavuşturamaz. İçgüdüden mahrum insan yavrusunun yalnızca güdüler (drives) vardır. Güdü insanın doğrudan doğruya seçmeler yapmasını sağlayamaz. İnsan kendisine öğretilmediği takdirde dostunu, düşmanını tabii olarak ayıramaz. Besleneceği şeyleri tanıyamaz, tehlikelerden korunamaz. Bunları yapabilmesi için tabii bir donatımı yoktur.

İnsanın üç temel güdüsü vardır: Açlık, cinsiyet ve toplu yaşama. Bütün bu güdüler insanda bir yönelim olarak vardır, ama neye yöneleceği belirlenmemiştir. Yani insan ihtiyaçlarının nasıl giderileceğine dair doğuştan bir bilgi getirmez. Sahibi olduğu güdülerin hepsi bir potansiyelin belirtisidir. İnsan güdülerinin nasıl biçim alacağını sonradan, hayat içinde aldıklarıyla belirler. Nasıl doyacağına,

cinsi tatmini nasıl sağlayacağına, hangi tip toplum teşkilâtlanması içinde olacağına karar verir. Bu kararına içinde bulunduğu şartlar tesir eder, ama seçme yine insana kalmıştır.

İşte insanca yaşamak insan güdülerinin en makul ölçülerde, görünürdeki haliyle insana en az zorluk verecek en çok faydayı sağlayacak biçimde düzene sokulmasıdır. İyi ama, "makûl" olan nasıl tespit edilecek? Bu haliyle insanın yaşama tarzını, insanın ahlaki ölçülerini koyan yine insanın keyfi seçmeleri olmayacak mı? Bu noktada insanca yaşamakla, İslâmca yaşamak arasındaki fark belirginleşir. İnsanın kendi hayatını keyfi seçmelerine göre yürütmesi "insanca" fakat kendini yaratan kaynağa dönerek "öğrenmesi" İslâmca yaşamak olacaktır. İnsanca yaşamak insanın yaşarken yaptığı seçmelerde o güne kadar sahip olduğu şartlanmalar doğrultusunda hayatını sürdürmesidir. İnsanca yaşamak insanın kendi güdülerinin doğrultusunda ve mantiki şemalar çerçevesinde serbest bırakılmasıdır.

Hümanist kültür insanın sahip olduğu bazı becerileri ve yaşama imkânlarını insanın elinin ve beyninin ürünü, uzantısı olarak görür. İslâm anlayışı ise yaratmanın Allah'a mahsus olduğunu belirtmekle kalmaz, hayvanların ehlileştirilmesinden, gemilerin yüzdürülmesine kadar bütün yaşama imkânlarının ancak Allah'tan gelen bilgiyle mümkün olduğunu ifade eder.

İnsanca yaşamak kültür ve medeniyet verimlerinin esas sayılması suretiyle hayatın insan kararlarına bağlı seçmelerle düzenlenmesidir. Nitekim,

çalışma şartları, dinlenme imkânları, sigorta esasları, ticaret yolları gibi hayat unsurları insanca yaşamanın içine girer. Günümüzde insanca yaşamak denilince ister istemez biz "refah seviye-si"ni anlıyoruz. İslâmca yaşamanın ise midesini doldurmak, sıcak odasında gerinmek, ameliyat salonlarında heyecan çekmekle tarif edilebileceğini sanmıyorum. Bu yüzden de insanca yaşamak karşısında büyük bir sıkıntı duyuyorum.

## İNSANIN GÜCÜ VE ZAAFI

Aslına yönelerek meseleyi kavramaya çalıştığımızda insan ve teknoloji arasındaki ilişki son çağların bir olayı değildir. Yani, son iki yüzyılın sanayi dalgası sebebiyle insanlığın yeni olarak karşılaştığı bir olguyu söz konusu etmek oldukça zor. İnsan ve teknoloji ilişkisinin anlamı daha derinlerde, insan ve alet bağlamına varan alanlardadır. Ne var ki sanayi ihtilali dedikleri hadiseden sonra, dünya yaratıldığından bu yana zaten mevcut olan bir anlam alanı başka alanları daraltacak bir yaygınlık kazanmış, büyük sayılar itibariyle tecessüs etmiş ve insanlığın hemen çözüm bekleyen meseleleri arasına girmiştir.

Bugün karşımıza çıktığı şekliyle teknoloji insanın aletle münasebeti sırasında takınılması mümkün iki tavırdan birinin uzantısıdır. Bu tavır eşyayı ve aleti beş duyuyla algılanabilir boyutlar içinde görme tavrıdır. Eşyanın ve aletin mahiyeti hakkında kesin ölçülerin uygulanabileceğini kabul eden bu anlayış, ölçülemeyen özellikleri yok sayar. Oysa modern anlayış öncesinde insan ve alet arasındaki ilişki bir törene, bir mistik tecrübeye dayalı olarak kurulabiliyordu. Bunun anlamı, kendi



dışında varlık sahibi nesnelere karşı insanın kendi içindeki değerler dolayısıyla tasarruf edebilmesidir. Modern bakış açısı aleti ve eşyayı "ölü nesne" görme tezini benimsemiştir.

Bu kabul kaçınılmaz olarak insanın eşya ile münasebetinde belli bir özen, ruhsal bir hazırlık veya dışsal unsurlara karşı bir ihtimam gösterilmesini gerektirmez. Eşyanın mahiyetinin sabit bir konuma oturtulması, tabiatın yalnızca ölçülebilir yanlarıyla idraki, insanın özne, eşyanın nesne olarak algılanması, insan dışındaki mevcudiyetin rahatça tahribine, onların fütursuzca tasarrufuna açılan davranışları kolaylaştırmıştır.

Nitekim batıda gelişen teknoloji eşyaya sınır tanımadan müdahale imkânım ve tabiatı yağmalama, tahrib etme hayasızlığını geniş alanlarda yaygınlaştırmıştır. Günümüzde tabiatı koruma yolunda yapılmaya çalışılanların 17. yüzyıl bilim anlayışından ne derece farklı olduğu tartışılabilir. Sibernetik ve biyonik insanı tabiata müdahaleden geri tutmadığı gibi, tabiata bakışta herhangi bir İlâhi anlamı gerektirmiyor. Bugün varılan nokta insanı hangi zararlarla karşı karşıya bıraktı? İnsan tabiata müdahale ederken kendi özelliklerine de etkide bulundu şüphesiz. Bugün insan elinden çıkma bir ortam yürürlükte olduğu kadar insan eliyle biçimlerinde değişiklik doğmuş bir insan da söz konusu. Günümüz insanlığının kendi ellerinden ve beyininden doğan teknolojik acube tarafından tehdit edildiği çok sık söylenen sözler arasında. Çoktandır insanın kendi türettiği alet karşısında küçüldüğü ve bu frankeştayn sonunda sahibini boğazlaya-

cağı söyleniyor. Kimbilir bunları söyleyenler böylesi bir boğazlama eyleminin olup bittiğini bile farketmiyorlardır belki.

Zira teknolojinin topluma hakim kıldığı bir mantık vardır ve bu mantık şartlanmasının dışına çıkamadığı için gerçekte neler olup bittiğini kavramaktan da aciz olabilir. Eşya karşısında takınılan tavır nasıl günümüz teknolojisini doğurmuşsa, günümüz teknolojisi de kendine mahsus bir bakış açısını insana aşılarmıştır. Böylelikle insan uyanmak için uyku ilacı alan bir hastaya benzemektedir. İnsan önce tabiatı mağlup etmek üzere giriştiğı savaşın aleyhine döndüğünü anlayınca aynı yöntemlerle yıkılanları tamire girişmiştir. Ama bu bir öpücüğün geri alınması için teşebbüse geçmek gibi bir şeydir.

Uzayda yürümeyi başaran insan bir bakıma güçlüdür, çünkü imkânlarını kendini çevreleyen şartları hakimiyeti altına almak üzere kullanabilmiştir. Ama onun görünürdeki *gücü* tıpkı kimyevi bir element'in bir diğerinden üstünlüğü gibi bir şeydir. Yani insan kendini eşyaya ait kılmış, eşyanın şartlarını kendi şartları olarak benimsemiştir. Böylelikle kendine Allah'ın verdiği hasletleri basite irca etmiş, kapasitesinin altında kullanmıştır. Dış görünüşüyle güçlü insanlık kendini algılamakta gösterdiği yalınkatlık yüzünden süfli durumdadır.

## ZORDUR ANLAMAK

"Fiziksel alanda 'sonsuzca büyük' ve 'sonsuzca küçük' bölgelerin derinliklerine nüfuz edip de insan kavrayışının diğer alanlarını reddeden bir bilim, saf ve basit bilgisizlikten çok daha büyük bir kötülüktür (oysa fiziksel alan dışında kalan sahalarda tabiatın mantığını yeterince ortaya çıkarmak ve meselenin çözüm noktasını anlamak ve elde etmek mümkün olmaktadır). Çağımızın bilim diye adlandırdığı şey gerçekte bir karşı-bilimdir ve onun getirdiği nihai tesir insanların mahvından başka bir şeye irca edilemez. Başka bir deyişle çağdaş bilim Vahyi ve Akli dışta bırakmaya çabalayan totaliter bir rasyonalizmdir ve aynı zamanda kâinatın fani olduğunu anlamamıza yardım edecek metafizik izafetten haberi olmayan totaliter bir materyalizmdir." Bu satırlar, müslüman olduktan sonra İsa adını alan Alman asıllı Sufi Frithjof Schuon'un. Bilim hakkında söyledikleri bu sözlerin yazıldıkları çağda çok isabetli ve yerinde sözlerdi. Ama sanırım yazar, günümüzde nükleer fizik alanında yapılan tartışmaları ve yorumları hesaba katabilecek kadar beklemiş olsaydı bu yukarıda söylediklerinden çok farklı sözler de eklemek zorunda kalırdı. Bugün

bilimin totaliter kısmı onu kullananların politika ve tutumlarında belirginleşmektedir. Fakat günlük hayatımıza giren de bilimin politik vechesinden başkası değildir. Bu yüzden Frithjof Schu-on'un yukarıda yer alan satırlarından anlamak mümkündür ki bir müslüman günlük hayatından, tefekküre açılan çalışmalarına kadar her yaptığı işte çağımıza mahsus mantık örgüsünün, yaşayışın ve eğitimin getirdiği şartlandırmaların dışında kalan bir kafa yapısıyla faaliyet göstermek mecburiyetindedir. Biz hem günümüzün sathî kavrayış usullerinin içinde kalıp hem de hayatımızı düzenlemek üzere Allah'ın bize öğrettiği nassları anlamak ve uygulamak işini yapamayız. Çünkü Vahyin anlayış usulü ile dine cephe almış bilimin kavrayış usulü birbirine zıttır. Eğer totaliter bir rasyonalizm ve totaliter bir materyalizm görüntüsünü koruyan bir bilim anlayışı yaşadığımız ortama hükümrân ise "dine" ilişkin kaygularımız ya bu mantığın içinde yer alacak veya yok olmak zorunda kalacaktır. Günümüzde özellikle azgelişmiş ülkelerde sunulan bilim görüntüsü doğrultusunda bilim ve din yalnız birbirine zıt durumlarda bulunmakla kalmıyorlar, aynı zamanda birini kavramaya uygun bir kafa yapısını benimsemek ötekim kavramaya uygun kafa yapısını terk etmek anlamına geliyor. Ülkemiz de içinde olmak üzere henüz bilimin kendi dayanaklarını sorgulamaktan korktuğu kültürel ortamlarda hem "bilimsel" bir kafaya sahip olmak, hem de mü'mince bir idrak içinde olmak mümkün değil. Ama her ikisini de tam başaramayan parçalı, yamalı bir zihin yapısına kavuşmak mümkün. Nite-

kim Türkiye ve diğer ahalisi müslüman ülkelerin "aydın" takımı bu yamalı zihin yapısına sahiptir.

Gerek fiziki bilimleri alanında kafa yoran müslümanlar, gerek insanların günlük hayatlarının düzenlenmesi alanında, ekonomi, politika, sosyal bilimler alanlarında kafa yoran müslümanlar hayatımız bakımından İslâmiyetin yeniden vazgeçilmez bir unsur olarak anlamı ve önemi konusunda bize yeni kavrayış alanları açarak zihnimize eklenmiş "bilimsel" yamaları söküp atmakta pek aceleci davranmıyorlar.

Batılı bilim adamlarının metafizik konularda zikrettiği cümleleri kimi dergiler, gazeteler iktibas ediyor. Sibernetik, biyonik, nükleer fizik araştırmaları Kur'ân-ı Kerim'de yazılanları ne ölçüde doğrulamakta olduğu yıllardan beri söylenip duruyor. Bütün bu sergilemeler belki bizim günlük hayattaki bunaltımıza bir ferahlık getiriyor, bir avuntu olarak seviyoruz "bilim" kaynaklı dini desteklerini. Ve lâkin asıl desteğin doğrudan doğruya Kur'ân'dan gelebileceğini ve buradan kuvvet alınması gerektiğini anlamaktan henüz uzağız. Sanırım yamalı kafalarımıza en zor gelen de budur.

## PROTEİN VE HÜRRIYET(\*)

Hıristiyan çileciliğine karşı çıkan lâik batı düşüncesi, önce hürriyeti övdü; insanın dünyada ahenkli ve birbirine zulmetmeden yaşamasını değil, onun kendi dışındaki hiç bir şeye boyun eğmeksizin "hür" olmasını, felsefi manâda kendini gerçekleştirmesini, bünyesinin ve çevresinin bütün iplerini eline alma kavgasını övdü. Ferdin hürriyet kavgası önce dünyevi yüksek idealler, kimilerinin burjuva değerler dediği idealler uğruna oldu. Protestan ahlâkı dünyevi idealler ile uhrevi idealleri aynı anlamda kullanmayı kolaylaştırdı. Bu dünyada zengin ve kuvvetli olmak Tanrı'nın o insanı öteki dünyada da "seçtiğinin" işaretiydi. Burjuva değerler zirvesine Napolyonla ulaştı. "Napoleon Bonaparte", imparatorluk tacını Papa'nın elinden giymedi. Napolyon Papa'nın elinden imparatorluk tacını alıp kendi elleriyle kendi başına kondurdu. Asalet benimle başlıyor dedi Napolyon. Bu hüküm Hıristiyanlığın yüzyıllar boyunca tutunduğu değerlerin yerine "hür" insanın değerlerinin geçtiğinin nihai timsali idi.

- (\*) Hürriyet kelimesini "liberte" karşılığı olarak kullanıyoruz. Hürriyetin "özgürlük" demek olmadığı konusunda **Taşları Yemek Yasak** başlıklı kitabımıza bakılabilir.

Sonra sınıf kavgasının hürriyete giden yolu açtığını, yahut hürriyete sınıf kavgasından geçmeksizin varılamayacağını söyleyenler oldu. Romantizmin açtığı sınır tanımaz atılımların disipline sokulması gayretiydi bu. Hürriyet adına ağız açar açmaz zincir şakırtılarıyla ortalığı çınlattığı için gerçek ve tartışmasız bir siyasî temsilci bulamadı bu düşünce, ama geniş insan yığınları için küçük küçük Napolyonlar çıkardı. Lenin, Mussolini ve Hitler gibi isimler sayılabilir bu meyanda. Ama daha yüzlerce, hatta binlerce ufak Napolyon gördü son asırlar. Bu ufacık Napolyonlar dünyayı, kâinatı fethettikleri vehmine kapıldıkları oranda ruhlarının parti teşkilâtları, siyasi mafevkleri, teoriler, sosyal kuruluşlar tarafından gaspedilmesine gönüllüce rıza gösteriyorlardı.

Dünya değişti. Dünya, yeryüzünde hüküm süren düzenlerin insan elinde öz itibariyle değişikliğe uğratılamayacağını anlaşılabileceği kadar değişti. İnsanlar kendi niyetlerinden kalkarak hep aynı noktaya varacaklarını anladılar. Felsefi manadaki hürriyetin bir avuntu olduğunu bir çok acılardan maddi çerçevenin kendi üzerlerinde kurduğu zulümden, kişi putlarının onları sahte şafaklara ulaştırmasından sonra anladılar. İnsan hakları, insanın kaslarının güçlü ve sağlam olmasıyla aynı anlama gelmeye başladı.

Üstelik bu anlamın ayrıca anlaşılacak bir tarafı yoktu. Doymak, protein almak, herkesin protein alması, çok protein almak meselesine geldi dayandı insanlık.

Bir tarafta iyi protein almış insanların başka iyi protein almış insanlarla olan mücadelesi sürerken öteki tarafta proteinsiz olanlar hangi protein almış kuvvetin yanında yer alırlarsa daha çok protein alabileceklerini hesaplıyorlar.

Rönesansla hızını artıran insan övgüsü ve hürriyet merakı insan aklının verimlerine karşı da heyecan uyandırıyor. Bu dönemin kiliseye karşı ihtilâlcî düşünme tavrı gide gide düşüncüyü bilgisayarların kesin ve kaçınılmaz emirlerine bıraktı.

Artık hürriyet demek, sağlıklı olmak demek. Doğru yol, daha iyi beslenmiş olanın tuttuğu yoldur. Bundan böyle insanların kalitesini atlar gibi onların da dişlerine bakarak anlayacaklar belki. Dün Hitler'in soya dayanan, metafizik bir ırkçılığı var idiyse şimdi de yine ırka dayanan ama ırk farkını gözetmeden materyalist temele sahip bir ırkçılık yaygın. Beden sağlığının bütün manaları aşan kuvvete sahip olduğuna dair itikat bütün insanları sardı.

Düşünen insanlar hayatın bir ekmek kavgası olduğuna inandıklarını ifade ettikleri için hayatın bir ziyafet olması gerektiği düşüncesini kimse önleyemedi. Doymak daha çok doymak için kuvvet toplamak demek. Hür olmak daha çok hür olmak için bir fırsat sayıldığı gibi, ya Avrupa'nın 16. yüzyıl insanı protein kelimesini bilmediği için işin başında ağzından sehven "hürriyet" kelimesini çıkardı, yahut günümüz insanı faydalı olan herşeyin adı ortakdır düşüncesinden kalkarak proteine hürriyet diyor.



## HÜRRİYET Mİ, EMNİYET Mİ?

İnsanoğlunun eylem ihtiyacı iki kaynaktan doğar: Hürriyet ve emniyet. Yani insan bu dünyada hayatında iki şeyin peşindedir ya hür olmaya çabalar veya güvenlik içinde olmaya. Meselenin özü itibariyle bu iki unsur bir diğerini intac eder. Mutlak manada hür olan kişi aynı zamanda emniyetini de bulmuş demektir ve mutlak güvenliği elde edebilme başarısına erenler de tamamen hür olduklarını hissederler. Ama ne var ki hayat bu doygunluk noktalarına her insanın kolaylıkla varabilmelerini mümkün kılacak kadar geniş değildir. İnsanlar bu iki unsurdan her birine nisbi oranda sahip olabilirler. Sahip oldukları görece hürriyet veya görece güvenlik onların ellerinden kaçırdıklarını aramalarına sebep olur. Çünkü hayatın karmaşıklığı birini elde edenin ötekini elden çıkarmasını gerektirecek biçimde tanzim edilmiştir.

Geleneksel toplumlar büyük sayıda insan grupları için güvenlik şartlarını daha kolay sağlayan yapıda idiler. Obasına ve mekânına mensubiyetiyle insan nisbi oranda güvenlik içindedir, Bu yapıda inanç topluluk üyelerinin gerçek uzlaşma noktalarını oluşturur ve düşünce cemaatin içine dönük-

tür. Lâkin bu yapıdaki toplumda insan teki "yapabilirlik" imkânı bakımından büyük kayıtlar altındadır. Seçme şansı öylesine sınırlıdır ki, insanlar hürriyeti seçme diye bir kavrama dahi yabancıdırlar. Herşey toplumsal uzlaşma sonucunda gerçekleşmekte ve her iş "olacağına" varmaktadır. Otantik geleneklerin hakimiyet ve hayatiyet sahibi olduğu toplumlarda tragedya yoktur. İnsanın kendine bireysel kararları neticesinde açtığı ufukla, bu ufku sınırlayan "kader" arasındaki çatışma geleneksel toplumda yaşanmaz.

Modern toplumlar ise trajiktir. Yani modern toplumlar insanı önce yapabilirlik alanlarının namütenahi genişlikte olduğuna şartlayan bir kuruluştadır. Her insan elindeki daha fazlasının kesbedilebileceği düşüncesiyle yetiştirilir. İnsan modern kafa yapısı içinde hürriyete itilir. Daha doğrusu hürriyetin esas olduğu, yapabilirlik sınırlarının zorlanmasının gerekli ve tabiî olduğu adeta bir toplumsal önyargı durumuna sokulmuştur. Bu duyguların vardığı nokta ise kaderle hesaplaşmaya ve onunla çatışmaya gider. Böyle bir çatışma da tabiatıyla insanın güvenlik alanım elinden alır. Çünkü iş olacağına varmamakta, o işi öldürmesi insandan beklenmektedir. Modern insan atılır, ama bu atılıma güç verecek dayanaklar elinde yoktur. Elinde bu dayanakların olmadığını modern insan her atılımda acı bir şekilde öğrenir.

Güvenliğin kaynağı "bilgi"dir. Hürriyetin kaynağı ise "alet". Bilgiye sahip olan kişi emniyet duyar, itminan sahibidir. Alete sahip olan kişi ise bunu kullanmak, bununla bir yere varmak ister.

Hürriyete ulaşmak isteği aleti önemsemekten doğar.

Bilgi, bilginin mahiyetini kapsadığı gibi, aletin de mahiyetini kapsar. Bu sebeble bilgi birinci sıradadır. Bilgiyi elinde tutan aletin neyi sağlayıp neyi sağlamayacağını da bilebilir. Bu sebeple geleneksel toplumlar kendilerini aletlerinin gücüne teslim etmemişlerdir. Eğer Ad ve Semud kavimlerinde görüldüğü gibi taşdan oydukları evlerine, yani aletlerine güvenmişlerse helak olmuşlardır. Aletin kendisi bir bilgi değildir, yalnızca bir imkândır. Bu imkân kendi sınırlarını kavrayamadığı sürece felâketin başlangıcı olur.

Çağdaş teknolojik medeniyet gerek uzay araştırmaları, gerekse mikro organizmalar üzerine yaptığı çalışmalarla, bunun yanı sıra da endüstriyel başarılarıyla aleti en ön sıraya almış bir kafa yapısını önemli kılmaktadır. Böylece bilgiyi yani yeryüzünde insanın mevcut oluşunun hikmetini ikinci plana atmıştır. Hürriyettir modern insanın tutkusu, bir şeyler gerçekleştirebilmek, kendi ufkunu sürekli olarak zorlamaktır. Bu yolda ilerledikçe de altındaki toprak durmaksızın kaymakta, kul olarak insan varlığının güvenlik bölgelerini tahrip etmektedir. Modern insan merdiveni tırmanıyor, ama çıktığı her basamak bir basıpta kırıldığı için tepede, yalnız, çıplak, çaresiz kalmaktadır.

## İÇE VE DIŞA DOĞRU HÜRRİYET

İngiliz demokrasisi uygulaması ile olduğu kadar vecizeleri, anekdotlarıyla da ünlü. Bu ifadeler gerçeği anlamada her zaman uzun açıklamalardan daha faydalı olurlar. Bunlardan biri şöyle: "İngiltere'de herkes eşittir, yalnız Kraliçe biraz daha eşittir." Toplumsal eşitlik, insanlar arası adalet her zaman "netameli" konular olduğu için, istihzaya, nükteye ve paradoksa her zaman yer tanıyan konular olagelmiş.

Gerçekte ne olduğu ve ne için olduğu felsefi ve politik tartışmaların merkezi haline gelmiş bulunan "hürriyet" kavramı da ciddi açıklamaların olduğu kadar, şakaların, mizahın malzemesidir. Eğer bazı şeyleri kolay kavramak hoşumuza gidiyorsa, hürriyet denilen anlayışın esas olarak iki türden olabileceğini, yani hürriyeti ikiye indirgemenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. (Hemen belirtmek gerekir ki bazı anlamları kolayca kavramlara hapsetmek, hayatın karmaşıklığını şematik anlayış biçimlerine indirgemek her zaman tehlikelidir. Bu tutum kavrama işlemini kolaylaştırır, fakat gerçeğin bütün boyutlarıyla ifade edilmesine engel teşkil eder. Bu yüzden indirgemeciliği kısa sürede işe ya-

rayan, ama kullanıldıktan sonra hemen terkedil-mesi gereken bir yöntem olarak kabul etmeliyiz.)

Hürriyeti iki türlü, biri içe, diğeri dışa doğru hürriyet olarak anlayabiliriz. İçe doğru hürriyet gücünü "mistisizme dayalı" anlayıştan alır. Dışa doğru hürriyetin ise dayandığı anlayış elde etme, tatmin olma duygusuyla beslenir. Çağdaş hürriyet anlayışı büyük ölçüde bu ikinci türden hürriyet kavramına yakındır. Yani insanların bedenleri itibariyle daha çok alanı denetim altına almaları, bedenlerine ve ruhi ihtiyaçlarına gereken tatmin vasıtalarını daha çok kullanabilmelerini öngörür. Daha çok şey yapabilen, daha çok tüketebilen, daha çok öğrenebilen, daha çok konuşabilen kişi modern görüşün içinde "hür" sayılır. Bu anlayış çerçevesinde hemen göze batan husus, bu kişinin, ya da genel olarak insanın, insanlığın hürriyetinin kendinden başkasıyla karşılaşır karşılaşmaz "mesele" çıkarcığıdır. Tek insan bir başka tek insan karşısında ne kadar hürdür? Bir insan gurubu bir başka insan grubu karşısında hürriyetini ne ölçüde kullanabilir? Nihayet tüm olarak insanlık tabiat karşısında hürriyetini hangi yollarla ve nasıl kullanır? Bu soruların herbiri başlıbaşına felsefi mesele haline gelmiştir. İndirgemeci anlayış içinde diyebiliriz ki dışa doğru hürriyet anlayışının insanı, insanları ve insanlığı sürüklediği yer "çatışma alanı"dır.

Tek insan hürriyetini kendi dışına doğru gerçekleştirmek istediği zaman karşısında bir başka insan bulur. Bu vakia onun bir başka insanla çatışması demektir. Bir insan topluluğu topluluk hürriyetini yaşayabilecek imkânını ancak bir

başka gurupla çatışmaya, savaşa girerek elde edebilir. İnsanlığın tümü de tür olarak hür olabilmek için tabiatla çatışmak, ondan kendi lehine sonuçlar elde etmek zorundadır. Dışa doğru hürriyetini kazanmak isteyen her nesne, her şahsiyet, her cemaat savaşı ön şart olarak kabullenmek zorundadır.

İçer doğru Hürriyet ise insan tabiatını olduğu kadar, toplum hayatını ve hayatın bizzat kendisini yürüten ilkelerin bilgisine, bilincine dalmakla elde edilebilir. İnsanın içer doğru hür olabilmesi için bilmesi gerektiği kadar, kendi dışında gerçekliği olan mevcudiyetin kurallarını da tanınması ön şarttır. Dışa doğru hürriyet nasıl savaşı getiriyorsa, içer doğru hürriyet de sekr halini getirir. İcer doğru hürriyetini elde etmiş olan insan teki sükûne erer. Çünkü kendi gücünün sınırlarını içer âlemde aşar. İcer doğru hürriyete sahip insan toplumu olamaz çünkü toplum ancak uzlaşma alanlarıyla mevcudiyetini koruyabilecek yapıdır. Ama gerçeğin özü şu ki sözünü ettiğim iki tür hürriyetten yalnızca birine mutlak hakimiyet tanıyan insan teki kendini ve kendi peşinden gelenleri mahva sürükler.

## ETKİLERE AÇILMAK

Müslümanca tavrı bünyemize tamamen hakim olabilmesi için müslüman kafa yapısına herhangi bir müslümanın tek başına talip olması ve zihnini bu yönde biçimlendirmesi yetmez.

Çünkü İslâmi tavrın içinde olmak bir zihin aydınlanmasının ve ferd plânında kalan bir kabuller silsilesinin içinde bulunmaktan ibaret değildir. O, aynı zamanda müslümana has fiillerin de ortaya konulmasıyla bütünleşen bir anlayış ve anlatış, bir biliş-yapıdır. İslâmi tavrın içinde olmak için hem zihni sarahate, hem de davranış kesinliğine sahip olmak gereklidir. Bunlardan biri, diğeri lehine feda edilemez. Esasen müslümanın zihni berraklığı elde edebilmek için, davranışlarını müslümanca ayarlaması, müslümanca davranabilmek için de zihnine berraklık kazandırması zorunludur. Müslümanca yaşamının gerçek tecrübesine yabancı olanlar için bu münasebet tuhaf görünebilir, hatta inanmak için yapmak, yapmak için inanmak gerekir diye ifade edebileceğimiz süreç bazılarına fasit daire izlenimi verebilir. Ama gerçek budur ve bunun dışında bir sahici yaşama biçimi yoktur.

Demek ki müslümanın bütün yaşamasını güde-

cek, ona hız verecek olan etki iki yönlü olacak. Bir yanda zihninin aydınlığa kavuşmasıyla İslâm'ın emir ve nehiyleri, Kur'ân-ı Kerim'in onun için taşıdığı anlam gibi doğrudan idrake dayalı bir yürütücünün etkisine, bir yandan da gösterdiği her davranıştan kaynaklanan, yaşıyor olmaktan gelen ve böylelikle kendine maddi mevcudiyetiyle ulaşan fiili bir yürütücünün etkisine muhtaç müslüman. Gerçekte bu iki yürütücünün de menşei bir. Allah'ın inayeti olmasa ne idrake dayalı ışığın aydınlığı, ne de müslümanın davranışlarının birer ışık oluşundan gelen aydınlık hiçbir insana fayda verecek değil.

Müslümanca düşünmek ve müslümanca davranmak yaşadığımız hayat içinde engellerle dolu iki şey. İşte bu zorlukların üstesinden gelebilmek için her müslümanın ferden ve kast-ı mahsusla alacağı bazı kararlar, uygulayacağı bazı usuller olmalı. Nasıl kendisine hidayet nasib olan kişi idrakinin ve fiilin aydınlığıyla bünyesine daha müsbet değerler katma talihine sahipse, hayatın bugünkü biçiminden gelen ters bir etki de onu her yaptığında ve her düşündüğünde kısır, verimsiz ve çaresizlik içinde bırakmak için olanca kuvvetini göstermektedir.

Bu ters yönden gelen etkiler her zaman kendini açık seçik ortaya koyarak belirleyebilir. Hatta çoğu zaman sistemin derinden akan bir etkisine maruz kalabiliriz. Bu etkilerin altında kalmak bizlerin müslüman olarak yeterli teyakkuzu göstermediğimizin sonucudur. Eğer gevşekliğimizi devam ettirirsek, bir zaman sonra ters etkiler hayatımızda



öylesine baskın çıkar ki müslümanca idrak ve hayırlı amel bizler için "fevkalade" diye vasıflandıracağımız bir hal olur. Biz yaşadığımız hayat içinde an be an uyanık kalmak zorundayız. Telefonla konuşmanın veya çok katlı modern mezarlarda yaşamının bizler için tabii alışılmış ve alışılması gereken hususlar olduğunu zihnimize yerleştirmeyecek kadar müteyakkız ve ümitli.

Modern belaların etkilerine kapılmadan, İslâm'ın etkisine açılmak, yiğit kişinin başarabileceği bir iş bu.

Dikkat ederseniz, müslüman olarak şöyle yapalım. Böyle yapalım gibi sözler kullanmıyorum. Bilerek seçiyorum bu ifadeyi. Çünkü müslüman olarak bizlerin bütün güç kendimizde imiş gibi dünyaya karşı bir tavır takınmamız imkânsız. Yapacağımız, yapabileceğimiz şey etkilere açılmaktır. Kur'ân ve Sünnet doğrultusundaki hayat görüşünün kendimizi etkilemesine imkân vermektir. Eğer bunu başarabilirsek aynı zamanda modern belâların ters etkisine de kapamış olabiliriz kendimizi. Neye meylettiğimiz, duygularımızı kime doğru eğdiğimiz önemli yani.

## YAP'LAR VE YAPMA'LAR

Yap'lar ve yapma'lar yerine emir ve nehiyeler de diyebilirdik, yahut buyruklar ve yasaklar da dememiz mümkündü. Böyle demediysek bunda "emir ve nehiy" sözlerinin veya buyruk ve yasak kelimelerinin hepimizin zihninde az çok kalıplaşmış yer sahibi olduğunu düşünmemiz sebebiyledir. Eğer bir söz kolaylıkla zihnimizdeki bir kalıba oturuyorsa anlayışımız da kolaylıkla darlaşabilir. Daha açıkçası, eğer bir kavram zihnimizdeki bir kalıba tekabül ediyorsa, artık o kavramı gerçek muhtevasıyla kavrayanı az duruma düşeriz. Bu tehlikeyi atlatabilmek için o kavramın yerini tutacak yeni bir ifade tarzı bulmaya çalışır veya o kavramın zıddı olan kelimeler dizisinden faydalanmaya çalışırız. Çağlar boyunca özü itibariyle fazlaca yeni bir şey söylemesine mukabil büyük bir kültür hazinesinin doğmasının sebebi biraz da değişen dünya karşısında değişik anlatım yollarının uygulanmasıdır.

Hepimizin bildiği "emr-i bil mâruf, nehy-i anil münker" ilkesinin günümüz için daha aydınlatıcı olabilmesi, belki yeni ifade biçimlerinin bulunmasına bağlı.

Bütün ahlâk sistemleri gibi İslâm'ın da yap'ları ve yapma'ları vardır. Ama İslâm'da yap istikametindeki hükümler, yapma yönündeki hükümlerden daha çok ağırlık sahibidir. Nitekim emr-i bil maruf önce gelir, hayra, iyi olana davet önceliklidir. Akabinde nehy-i anil münker görevi bekler müslümanı. Kötülükten, zarardan korunma ancak kendini iyiliğe, faydaya bağımlı kılmakla mümkün görülür çünkü. İslâm'da yapılması gerekenlere, emirlere, buyruklara olan sadakat, kaçınılmaz olarak yapılmaması

gereken, nehyedilmiş olan, yasaklar çerçevesinde yer alan hususları "kurtarmayı" da ihtiva eder.

Müslüman için önemi en belirgin olan din hükümleri "yap" yönünde olanlardır. Bu yüzden müslümanlar hayatlarının tamamen mahvolduğu-nu düşünecek noktaya gelmezler. Müslüman için geri dönülmez bir batağa saplanmış olma hali hiç bir zaman geçerli olamaz. Tevbe insanın temel motiflerinden biridir. İslâm'da emirler doğrultusunda davranma temayülü günâh işlemenin insan şahsiyetini tahrib etmesine engeldir. Yap'ların kapısının hep açık bulunması müslümanların kendilerini suçluluktan doğan bir maraza kaptırmalarından kurtarır.

Bir müslümanın hayatını belirleyen "yapma" hükümleri değildir. Yasaklardan kaçınmak İslâmî ahlâkın bütünlenmesine kifayet etmez.

Böyle olsa idi, müslümanların edilgin (passif) bir kimlik sahibi olmaları gerekirdi. Oysa İslâm mü'minlerin etkin (aktif) olmalarını, doğruyu yerine getirmek üzere faal olmalarını âmirdir.

Bu etkinlik, rahmete, mağfirete, aydınlığa açık bir faaliyet manzumesi demektir. Hamdetmek de etkin, aktif bir faaliyet sayılmalıdır. Bakınız, İslâm'ın beş şartına, bunların hepsi de "yap" yönündedir. Takva da ancak insanın kendi hayatına Allah'ın ona emrettiği usûl çerçevesinde düzen vermesi suretiyle elde edilir.

Yap'lara tam sadakat, yapma'ların da İslâm'ın gerektirdiği yönde gerçekleşmesine yol açar. Eğer bir ahlâk sistemi yasakları ön plana almışsa kendini o sistemle kayıtlı insanların ruh dengeleri tehlikeye atılmış demektir. İnsanlar işledikleri hatalar ve günahlar sebebiyle yaralanmış ve tamiri imkânsız bir yapıya mahkûm edilmiş iseler onları bunalımlar ve karanlık karşılar. İslâm önce yap'lara ağırlık vermek suretiyle insanların doğru olana şevkle sarılabilmeleri için bütün yolları açık tutan bir ruh durumu temin eder.

## ADINI SİLMEK

Osmanlı ordusu, o zamanlar bizim Budin dediğimiz, günümüzde ise Budapeşte adı verilen şehri ele geçirdiği zaman sipahilerin komutanı kendine konut olarak şehirdeki küçük, iki katlı ahşap bir evi seçmiş. Macarlar şehri henüz müslümanlar gelmeden önce tümünden boşalttıkları için daha önce aristokratların, zengin burjuvaların sarayları ve malikâneleri de bomboş ve kumandanın istese karargâh olarak kullanacağı debdebeli mekânlar olarak hazır bekliyormuş oysa. Büyük binaları müslümanlar ya kışla olarak kullanmışlar veya buralara at bağlamışlar. Bir Yugoslav tarihçisi Osmanlı ordusunun başında bulunan bir kişinin böyle mütevazi bir mesken seçmesini şaşkınlıkla kaydediyor. Çünkü biliniyor ki Budin şehrinin kuruluşu hiyerarşik bir yerleşim için uygun kılınmıştır ve istenildiği takdirde burayı ele geçiren kuvvetler Macar halkının ve devletin sınıf farklarına dayalı yerleşme biçimini uygulamaya koyabilirdi. Ama bunun tam tersi oldu ve sıradan askerler sarayları doldururken sipahi gösterişsiz bir evi kendine konut olarak seçti. Osmanlı sipahisinin bu davranışında günümüze mahsus sahte tevazuun izlerini bulmak mümkün değil. Günümüzde ünlü kimselerin alçak gönüllü tavırları, fedakârane etvarı ko-

laylıkla yaygınlaştırılabilmekte, kolaylıkla bir propaganda unsuru haline gelebilmektedir. Şehri ele geçirmiş bir sipahinin durumunu kendi askerleri gözünde sağlamlaştırmak üzere göstermelik şirinliklere başvurmasına gerek yoktur. Eğer malikâne-lerden birine yerleşmiş olsaydı devlet gücü tarafından kınanmayacağını tahmin etmemiz zor değil. Öyleyse bu tutuma yol açan sebep ne olabilir? Açık ve belirgin bir cevap bulabiliriz buna: Cihad ve onun sonuçları gözönüne alınırca Osmanlı sipahisi başka bir tavır benimseyemezdi. Çünkü cihad eden için önemli olan kişinin başarısı değil, ortaya çıkan hasenâttir. Yapılan işin hayırlı olup olmaması ve sonuçta varılan dünyevi ölçülere vurulamayacak "fayda" ön plândadır, yoksa sonucu elde eden kişinin veya kişilerin onuru, şöhreti veya kazanımları değil. Bütün bu sonuçlar elbette cihadın semeresini alan kişinin ihmal edileceğini intac etmez. Bu olayda dikkate değer olan neye öncelik verildiğinin anlaşılmasıdır.

Bugün müslümanlar olarak kişilerin, adların önemine verdiğimiz değer, istihsal edilecek bir sonuçta bu sonuca katkıda bulunanların paylarına düşene sarfettiğimiz dikkat gözönüne alınırca, bu alanda ne kadar gerilediğimiz ortaya çıkar. Zaman zaman (çoğu zaman da diyebiliriz) neyin yapıldığı, neyin söylendiği arka plâna itilip kimin yaptığı, kimin söylediği önemli oluyor bizim için. Bu ruh durumunda da fethettiğimiz bütün Budin şehirlerinde sipahiye malikaneyi ayırmayı tabii karşılıyoruz. Adımızı silmek kaygusu ciddi bir kaygu değil artık bizim için adımızı süslemek, süslü haliyle şehri zaptetmek istiyor gibiyiz.

Bizler bugünkü müslüman varlığımızın büyük bir kısmını adını yaşatmayan, ama hakikati en büyük endişe olarak kalbinin derinlerinde duyan insanlara borçluyuz. Bu yüzden bizim "tarih" diye adlandıracağımız bir geleneğimiz yok. Geleneğimiz hakikat zincirinin bizlere hiç de malûm olmayan kanallarla günümüze kadar ulaşmasıyla teessüs etmiştir.

Adını silmek olgusu geçmişte çok yönlü tarzda yaşamıştır. Tasavvufa ilişkin bir örnek de şöyle: "Ahmed-i Zındık, kendisini halktan gizleyen, manevi mertebesini herkese bildirmemek için görünüşte sapık bir derviş gibi davranan melâmet sırrına ermiş erenlerdendir. Bayezid manevi bir işaret üzerine onu Buhara'da aramış, fakat herkesçe bilinen zındık lâkabını söylemekten çekinerek ona sıddık, yani gerçek dost niteliğini yakıştırmış ve kendisini bu isimle aramıştır. Uzun süre dolaşmasına rağmen izine rastlayamayan Bayezid, nihayet bir gün onu bir mescidde Kur'ân okurken bir rastlantı neticesinde yakalamıştır. Ahmed-i Zındık, Bayezid'e herkesçe bilinen lâkabını değiştirdiği, yani tevil yaptığı için çıkmış, onun zındık sözünü sıddık şekline sokmasına razı olmamış ve bu suretle Bayezid'e bir hikmet dersi vermiştir."

Bizler silinmiş isimlerin bıraktığı silinmez izler üzerinde birşey olursak olabileceğiz. Budin'i fetheden sipahinin ahşap evi seçmesinden, rağbetteki sıfatı reddeden dervişlerden bize ulaşan ne ise onlarla.

## KAYBEDEN KAZANIYOR

Olanca kapsamıyla anlaşılacak olursa "kaybeden kazanıyor" ilkesi bütün kültür alanları, bütün düşünce ortamları, bütün yaşama biçimleri için geçerlidir, diyebiliriz. Kaybeden bu kaybının karşılığı olarak neyi kazandığını, kazanan da kazancının neye mal olduğunu iyi anlayacak olursa ne kaybeden için meyas olma, ne de kazanan için şetaret bulma söz konusu olmaz. Kaybeden kazanıyor ilkesini iyi anlayan yaşamakta derin bir bilinç bulacaktır. Hepsi bu. Zaten hepsi de bundan ibaret değil midir?

Düz kafalı insanlar için kaybeden kazanıyor ilkesi şu anlama gelir: kısa vadeli, günübirlik çıkarlarınızı feda edip bundan uzun vadeli ve kalıcı (!) çıkarlar sağlamak. Bir halk deyişimiyle söyleyecek olursak, kaz gelen yerden tavuk esirgememek. Diyebiliriz ki düz kafalı insanlar kaybeden kazanıyor ilkesini derinden anlayamayacak kadar satıhta düşünen kimselerdir.

Kazanç merkezinin ne olacağını insanın seçmesine bırakılmış. Bakıyorsunuz ahlâkını kaybeden serveti kazanabiliyor, ruhunu kaybeden şöhreti... Bedenî rahatını kaybeden iç huzurunu kazanabili-



yor. Bütün bunların tersi de oluyor elbet. Görünüştaki ölçülere göre herşeyini kaybetmiş veya herşeyi kazanmış insanlara da rastlıyoruz. O zaman işin görünmeyen yanı önem kazanıyor. Ama kaybeden mutlaka kazanıyor.

İslâm'da kaybetme ve kazanmadan söz ederken belli bazı incelikleri gözönüne almak gerekiyor. Cihadı bir yiğitlik destanı yaratmak üzere değil de sadece ilâ-yi kelimetullah için benimseyen adam görünüşte kaybediyor. Ama kendine cesur adam, canını esirgemeyen adam dedirtmek için ortaya çıkanın Allah katında hiç kazancı olmayacağını, tersine büyük bir kayba uğrayacağını da biliyoruz. İslâm infâkı emreder. Ama kendine cömert adam dedirtmek için infâk edenin hem maddî varlığından olduğunu, hem de sevabı kaybettiğini fehmedebiliriz. Demek ki kullar gözündeki değerlendirme bir kazanç olduğu nisbette bir kayıptır da. Alim sayılmak arzusuyla öğrenilen Kur'ân ve Hadis bilgisinin kazanç mı kayıp mı olduğu anlamak zor değil.

Dikkatli bakılırsa sadece cengâverlik ruhuyla cihad edenin, böylelikle nefesine ait bir haz payı çıkartan kimsenin, verirken verme gururu yaşamının, bilirken bilmenin ferdi hasılasını gözetten kişinin dünyevi anlamda birşey kaybettikleri söylenemez. Kaybetmemişlerdir, öyleyse kazanmaları da sözkonusu değildir. Bunlar sadece iki dünyevi menfaat arasında değiş tokuşta bulunmuşlar ve daha fazlasını almak üzere vermişlerdir. Yani hesap daha dünyada iken tamamlanmıştır. Canını vermiş şan kazanmıştır, malını vermiş şöhret kazanmıştır, vaktini ve çalışma gücünü ver-

miş karşılığında itibar kazanmıştır. Ahiretteki değerlendirmenin farklı sonucuna da katlanmayı kabul etmiştir.

Demek ki İslâmi bir motif içinde yer alsaydı bile kazanmak ve kaybetmek İslâm'a aykırı bir durumu getirebilir. İhlâsa bağlı kalmamak gerçek nimeti tepmek anlamına gelir. İhlâs dışında, takva dışında kalınarak yapılan hayırlı fiil bütün dünyevi davranışlar gibi değerlendirmeye tabi olabilir. İsmimin abideleşmesini isteyen insanların menfaatlerim teperek giriştikleri işler aynı cümledendir. Müslümanca tavırlarını diğer mü'minlerin gözüne görsün diye yürüten insanlar inancın ve İhlâsın semeresini peşin peşin toplama hevesindedirler. Onlar için ihlâs meta haline gelmiş yani ihlâs olmaktan çıkmıştır.

Kaybeden kazanıyor, doğru ama bu kazanç değerini Allah katında bulsun diye talep edildiyse kazançtır. Müslüman oluşuyla takdir edilmeyi bir madalya gibi göğsünde taşıyarak aramızda dolaşmak isteyen kimsenin bizlere katkısı ne olabilir? Herkes kendine sormalı bu soruyu...

## AVAM VE HAVASS

Avam ve havass ayrımı bugün bize geleneksel toplumun sınıf ayrımı imiş gibi görünüyor. Oysa günümüzde geçerli olan ölçüler elbette ki geleneksel toplumda geçerli değildi. Gerçi havass denildiğinde toplumun ileri gelenleri kastedilir, ama geleneksel toplumda toplumun ileri gelenleri ne sermayeyi elinde bulunduranlar ne de siyasi erki kullananlardır. Yine de varlıklı insanlar arasında, yöneticiler arasında bilgi bakımından irfan bakımından dikkate değer insanlar bulunması modern toplumdaki çok geleneksel topluma uygun düşmektedir. Ama geleneksel toplumda toplumun ileri gelenleri parayı ve kuvveti elinde bulunduranlar değildir her zaman. Çok varlıklı bir tüccar, geniş topraklara hükmeden bir imparatorun "ha-vass"dan sayılması zorunlu değildir. Bununla birlikte "kralların filozof, filozofların kral" olması şartına antik dünya modern dünyadan daha yakındır.

Bir dervişin gözünde avam ve havass sınıflaması çok daha ilgi çekici bir anlam sahibidir. Ona göre bazı incelikleri kavrayanlar ancak havass'tan sayılır. O kişinin toplumsal statüsü ne olursa olsun

önemli değildir. Önemli olan onun "hikmet"e olan yakınlık derecesidir. Tasavvuf içinde yürürlükte olan bir çok tecrübeyi yaşama olgunluğuna ermeyen kişiyi avamdan sayar derviş. Bu kişi yönetici veya fakih bile olsa onun yargısı değişmez. Mülksüzlük, nüfuzdan mahrum olma durumları dervişin gözünde havass'tan sayılmaya engel değildir. Nitekim dervişlerin büyük çoğunluğu yoksul, bugünkü ölçülere vuracak olursak bir tür dilenci idiler, ama dinin özüne ait bir çok meselede bu dünyalarını ve öte dünyalarını tehlikeli bir çizgide dengeye getirmenin kendilerine üstünlük kazandırdığını kabul edecek yüksek bir seviyede oldukları da besbelli.

Modern dünyada artık avam ve havass ayrımını yerli yerine oturtacak şartlar içinde değiliz. Ama lafzen yine halk tabakasından ve seçkinlerden sözetmek mümkün. Seçkinler doğrudan doğruya toplum örgütlenmesinde piramidin üstünde olanlara verilen isimdir. Bu kelimenin bilgiye, irfana ilişkin anlamı kaybolmuş gibidir. Çünkü bilgi kendisi tartışmaya konu edilmesi gereken bir nitelik kazanmıştır. Modern medeniyetle birlikte toplumda seçkin bir yer tutmak sermaye ile kaçınılmaz bir bağlantıya girmiş durumda. Modern medeniyetin geçerli saydığı "iyi" eğitimi görmek doğrudan doğruya maddi imkânlarla bağlantılı. Yaşama biçimi bakımından da avam ve havass arasında derin farklar var. Yoksulluk insanları ister istemez avam içine hapsediyor. Her ne kadar varlıklı olanlar havass'tan beklenen zihni olgunluğu göstermeseler de.

Avam kavramına çağdaş bir açıklama getirmeye çalışanlar çoğu zaman insanların geçim yollarını ve geçim seviyelerini ölçü kabul ederek bir sonuca varmaya çalışıyorlar. Ama kültürel bakımdan hâlâ bir dervişin avam ve havass ayırımına hak verecek bir karışıklığı yaşıyoruz. Bir yanda içinde yaşadığımız medeniyetin değerlerini benimsemiş," içine sindirmiş, bu medeniyetin güdümünü elinde tutan sayıca küçük kuvvetçe büyük bir kesim var. Bunları merkez kabul edersek, bunların çevresinde içinde bulunduğumuz medeniyetin yaşama biçimine yandaş çıkan ama geleneksel kültürün izlerini iyi ve kötü yanlarıyla bünyesinde barındıran okumuş ve yarı okumuş kesimi görürüz. Çemberin dışını ise Batılılaşma, modernleşme meselesini bir mesele yapmayacak kadar tesadüfi yaşayan ve modern medeniyetin bütün etkilerini taşıyan büyük insan topluluğu doldurmuştur. İşte günümüzde avam denilince bunlar anlaşılır. Lakin bunlar öyle , bir avam tabakasıdır ki aralarında yerine göre burjuvalar, bürokratlar da bulunabilir, köylüler, işçiler de. Yani modern medeniyet içinde hem teknolojinin, iktisadi örgünün ve siyasi teşkilâtların şartları hem de bu şartlara karşı duyulan hassasiyet ve bilinç avam ve havass olmada rol oynar.

Müslümanların bu sınıflama dışında bir seçkinlikle bir üstünlükle bağımlı olmaları düşünülmelidir. Bugüne kadar böylesi bir seçkinliğe ula-şmamışsak hem bunun sebepleri araştırılmalı, hem de bu engellerin yok edilmesi için kararlı davranışlar gösterilmelidir. Müslümanların seçkinliği kendi anlayış biçimlerini belirleyen kaynakların

ruhuna sadakatle ve yaşanan medeniyetin kühüne varmakla elde edilebilecektir. Yani, müslüman hem "zamansız" bir alanın uzantısı, hem de belli bir yer ve zamanda yaşayan insan olmakla seçkinliğe, havass olmaya ulaşabilir.

## GÜVENCE

Ölümü bile paylaşmaya yatkın olan insanoğlu, bir yanlışı haydi haydi paylaşır. Ölüm ki tek başına karşı karşıya kalınması zorunlu olayların en keskinidir. Yine de ona yaklaşırken insanlar "hayat"a dair bir unsuru işe karıştırmadan edemezler. Mal-raux "İnsanlık Durumu"ndaki bir kişisine şunu söyler: "Tek başına ölmümediği zaman daha kolay ölünür." Bir müslüman için bu sözün belki büyük bir anlamı yoktur. Çünkü müslüman yalnızca göçer, göçerken de yanında bir şeyler götürür: Amellerini.

Bu sebeple müslüman ölümü bir "trajik son" olarak göremez. Ölümü paylaşmasına da gerek yoktur, çünkü irtihal, yani birbaşka dünyaya göç insanın amelleriyle birlikte dir.

Bir müslüman ölümü trajik son olarak kavırıyorsa bu, yalnızca kendini büyük bir günahkâr kabul etmesiyle, tevbeye yer ayırmayan bir şüphe ile hayattan ayrılmasıyla açıklanabilir. Ama ölümü ve sonrasını anlamsız bir karanlık olarak görenler, hayattaki oyalayıcı sebepleri pek fazla önemseyecekler, bu dünyadaki yerlerini yine dünyadan al-

dıkları değer ölçüleriyle sağlamlaştırma yoluna gideceklerdir. Ölümden ötesini yok sayanlar öldükleri ana kadar geçen ne ise onu değerli sayacak, ona bağlanacaklardır. Ne var ki bu insanlar bile, eğer ruhlarını materyalist bölünük tamamen kaplamamışsa tek başına ölmeyi çok zor bulacaklar, kendileriyle belli değerleri paylaşanları ölümlerine ortak etmek isteyeceklerdir. Yani ölüm anına kadar yaşadıklarının bir anlamı olduğunu "bir başka yere" geçirmek gayreti göstereceklerdir. Bu "yer" ölüm sonrası olmasa bile.

Hakikate yakın da olsa uzak da olsa insanlar için "yokluk" bedeninin biyolojik bütünlüğünün ortadan kalkmasıyla değil, bu dünyanın havasını solurken, suyunu içer, ekmeğini yerken de yapayalnız kalmakla, böyle bir yalnızlıktan duyulan korkuyla başlar. Doğru da düşünse, yanlış da düşünse insanlar hayatlarından boşluğu kaldırmaya çabalar kendilerinde bulunanı geçirmek isterler. Kendilerinde hissettiklerini kendilerinden başkasına iletmeme durumu insanda hiçlik korkusu yaratır. Hiçlik ise güvensizliğin, boşluğun hakimiyeti demektir.

İşte bu güvenlik ihtiyacı sebebiyledir ki birçok insan içinde taşıdığı hakikat duygusunu bastırıp, bunun yerine "paylaşılabilir" bir bâtil görüşü öne çıkarır. Günlük hayat içinde yürürlükte olan yanlışlar eğer onlara tahammül gösterilemeyecek olursa gerçeklik duygusuna titizlikle sahip çıkan insanı yalnız bırakabilir. Çoğu durumlarda insanın paylaşabildiği şey yanlıştır. Doğruya yanaştığı takdirde yalnız kalması büyük ihtimaldir. Yalnızlık ise kolay göze alınabilir bir durum değildir. Çoğu za-



man yanlış olandan duyulan tedirginlik, bölüşme duygusunun sıcaklığı tarafından örtülür. Böylece yanlış haklılaştırılır, insanoğlu savunma duygusu içinde boğulur gider. Büyük hakikat parlayışları, genel kabullerin yanlış saydığını paylaşan bir odak ortaya çıktığı zaman mümkün olmuştur.

İnsanoğlu henüz ilkel teminatlar duygusundan kopamamışsa, yüce ve gerçek teminatlara (daha doğrusu yüce ve gerçek olan yegâne teminata) elini sunamayacaktır. Allah'a ve yalnızca Allah'a güvenmek bir iç terbiye işidir. Böylesi bir teminat Hakk'tan atâdır. Bunun yanısıra hakikatle yalnızlığın zıtlaşmasında ikinci bir merhaleyi söz konusu etmeliyiz. Hakikate doğru yol alan insan, bu yolculuğa girişmiş başka insanlarla aynı istikamette yürür. Hem yalnızdır, hem ötekilerle birliktedir. Böylece, bir yandan insanî zaaflarından ötürü muhtaç olduğu güvenlik alış-verişine bir cevap sağlamış olur, bir yandan da bu güvenliği bir sığınma, bir bağımlılık haline sokmadan kendi yolunda ilerleyebilir. Yani, hakikate yönelen insan ve insanlar hem yaygın (kulların dayanışmasıyla mukayyed) bir güvenceye (teminata) hem de derin (kulun Yaratıcı'dan istediğiyle mukayyed) bir güvenceye kavuşurlar. Dahası da var: Yaygın dediğimiz güvence derin olana, derin dediğimiz güvence yaygın olana açıktır.

Günümüz dünyasında bâtılın ön plâna çıkışı insanların paylaşma güvencesine herşeyden çok önem vermeleri yüzündendir. Eğer doğrudan hakikate yaklaşma göze alınabilseydi, hakikat onu şüphe yok ki koruyacaktı.

## DÜNYADAKİ YERİMİZ

Başlığa bakıp da siyasî veya ekonomik bir tesbitte bulunmaya kalkışacağımı sanmayın. Toplumların aldığı, sonra kaybettiği şekillerden bahsedecek değilim. Ülkemizin ne jeopolitik, ne tarihi yeridir sözünü etmek istediğim. Hele hele "metafizik" bir yerden söz etmek niyetinde de değilim. Nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz sorusunun ağırlığı altında bazı düşünceler üretmeye girişmeyeceğim.

Dünyadaki yerimiz derken, herbirimizin insanlar arasındaki yerinden, sıcak, hilesiz ve gösterişsiz müslümanca bir hayatın bize sağladığı yerden bahis açmak istiyorum. Hemen akla şu soru takılıyor elbet: Böyle bir yer var mı? Müslümanlar olarak dünyadaki bütün engellere rağmen esas vasıflarımızla donatılmış olarak yerimizi alabilir miyiz? Bu sorulara "evet" diye cevap verebileceğimizi ileri sürebilirim. Ben de herkes gibi yeryüzünün yaşama şartları, düşünce ve davranış biçimleri bakımından son derece elverişsiz durumda olduğunu, müslümanın kendi vasıflarını yeterince tadabilmesi, hissedebilmesi için birçok pürüzün ortadan kalkması, mecburiyetini biliyorum, ama dünyanın hiçbir zaman başka türlü olduğu da kolay kolay ileri

sürülemez ki! Gerçek müslümanca bir hayata adım atmak için üç kişinin şüpheden arınmış ilişkisi yeter. Sonraki mesele bu içten, dürüst ve açık insan münasebetlerinin daha çok insana mal edilmesidir.

Müslüman olarak dünyadaki yerimizi zorlama tefekkür ortamından ayrı olarak düşünüşüm, ister istemez bana Charles Cros'un mısralarını hatırlatıyor:

Ben bu hikâyeyi düzdüm  
Basit mi basit Kudursun  
bazı adamlar Ciddi mi ciddi  
Ve gülsün diye çocuklar  
Küçük mü küçük.

Gerçekten değerli olan yerimizi tesbit ederken düzmece ciddiyetin geride bırakılması gerektiği besbelli. Eğer ciddi olmak, kasıntıya kapılmak, somurtmak ve bu kasvetli hava içinde günlük hayatı algılamaya kalkışmak ise müslümanın bu tür ciddiyetle bağlarını koparması zaruri. Düzmece ciddiyet insanları ya uşak veya düşman görmeye götürür bizi. Bizim talip olduğumuz kendi varlığımıza ilişkin meselelerdeki önemi kavrayarak kendiliğinden sahip olduğumuz ağırbaşlılıktan başka nedir? Yaşadığımızın önemini ve yapıp ettiklerimizde ölçüyü gözeterek yani edebe riayet ederek hem ciddi hem neşeli olabiliriz. Hele güleryüzlü olmanın Resûlullah'ın sünnetinden olduğu hatırlanırsa, sahte ciddiyet havasından bütün bütün uzaklaşmamız kolay anlaşılır.

"Dünyada garip bir yolcu gibi ol" Hadis-i Şerifinin bize açtığı yol bir anlamda yaşamanın dikkatli, özenli ve kavrayışlarla dolu bir macera olarak anlaşılabilirliğini gösterir. İşte bir kelime: Macera. Bir kaç asırdan beri maceranın ciddiyetsiz bir şey olduğu zihnimize yerleştirilmek istenmiştir. Bir insanın adı "maceraperest'e çıktı mı, onun ciddiyetine inanılmaz. Bunda da hakkımız var elbet, çünkü son asırlarda öyle maceralar yaşandı, batı medeniyeti öyle maceraperestler tanıttı ki bize, insanın atılcı ve hayatın zenginlikleriyle dolu teşebbüslerini maceradan farklı kelimelerle ifade mecburiyeti altında kaldık. Sahtelikten arınmış ve gerçeğin araştırılmasında gözüpek adımların adı olarak macera insanın vazgeçemeyeceği bir duygudur ve bu duygunun kulluk görevimizi yaparken bize sağlayacağı bir çok kazanç vardır. Seyr-i süluk bizatihi bir atılım, bir gözüpekliktir.

İnsanların genel anlamda yanlış değerlendirdikleri ciddiyetten uzak ve yine insanların yanlış değerlendirdikleri macera duygusunu taşıyarak müslümanlar dünyadaki yerlerini daha iyi kavrama şansını ellerinde tutabilirler. Bu her müslümanın kullanma imkânına sahip olduğu bir armağandır. İnsan denilen mahlûkun secde etmesini heyecan dolu bir tecrübe olarak kavramaya açık bulunan her müslüman bir bakıma sözünü ettiğimiz bu imkâna talip olmuş sayılır. Kokuşmuş değerlerin el üstünde tutulduğu bir dünyadan nefret etmek dünyayı dinç ve diri bir anlayışla, teslim olmanın yüksek coşkusunu tadarak hayatı her an arınabilen bir tazeliikle görebilmek, elbette himbil,

uyuşuk ve karanlık bir ciddiyetle bağdaşmayacak, elbette algıladığı herşeyi daha derinden kavrama endişesiyle yüklü, hamle etmeyi seven bir macera duygusuyla ahenkli olacaktır.

Dünyadaki yerimiz yalın, tabii, meşru, ince ve güvenli bir yerdir.

## HAYATIMIZDAKİ ANLAM

Hayatın bir tesadüf eseri mevcut olmadığı ve onun kendi mümkünleri içinde sürekli olarak hareket ettiği hususunda derin bir bilinç sahibi olmakla müslüman olmak arasında bir paralellik vardır. İslâm dairesindeki kişi hayatın yeni anlamlarını keşfe çıkmaz, yalnızca hayatın anlamını öğrenmeye çabalar. Küfürde ayak diretenler hayatın bütün anlamlarının Kur'ân-ı Kerim'de verilmiş olduğunu kabul etmeye yanaşmayanlardır. Bu yalnız İslâm'a düşman görüşlere sahip olanların düştüğü yanlış değildir. Şahsi görüşlerini desteklemek için Kur'ân-ı Kerim'i âlet etmeye çabalayanlar da buna benzer bir yanlış düşerler.

Kendi hakkında bilinç, hayatın anlamı hakkında bilgi edinmeye kalkan kişi secde edinceye kadar bilinç konusunda da, anlam denilen kavramın mahiyetini kavrama konusunda da yetersizlikler ve şaşkınlıklar içindedir. Ama bir noktadan sonra, yani hayatın bütün anlamlarının Allah tarafından, O'nun Resülüne vahyedildiğini öğrendikten sonra kendine yalnızca şuurda ve anlamda derinlik kazanmayı hedef seçmiş demektir. Hemen eklemekte fayda vardır ki, sözünü ettiğimiz bilgi ve bilinç sa-

dece aklen kabul ile sağlanamaz. Bu bir vetiredir.

Bir farklılığı inatla ve sabırla belirtmeli. Bizim kendi aklımıza dayanarak gösterdiğimiz çaba sonucunda vardığımız sonuçların anlam bakımından Vahy'in bize verdiği anlamlardan birine yakın olması büyük bir önem taşımaz. Önemli olan bizim anlamı doğrudan doğruya kaynağından edinmemizdir. Çünkü teslimiyet fikri bir mutabakat değil, Yaradan'ın iradesine kendini bırakmaktır. Öyleyse hangi parlaklıkta olursa olsun şahsi düşünceler hayatın anlamı konusunda bizi donatmakta aciz kalacaklardır.

Kelime-i Şehadet anlama ulaşmak için varılacak ilk uğraktır ve insan anlamda derinliğe sahip oldukça varacağı da Kelime-i Şahadet olacaktır. İlk uğrakta iki unsur gibi beliren bilgi ve bilinç, son uğrakta iki yönlü tek unsur haline gelebilir. İnsan başlangıçta Allah'ın inayetini ve ferdi cehdini birbirinden ayrı tutar. Gittikçe anlar ki ferdi cehdinin nisbeti inayet lehine azalmaktadır. İnsan ilerledikçe daha çok cehd gösteriyorum sanır, sonra bunun daha büyük bir kayra olduğunu anlar. Bu noktadan sonra teslimiyetindeki şiddet artar. Herkes onu bocalıyor sanır, oysa o güvenlik duyduğu alanı genişletmiştir artık. Ama, ilk uğrağa yani Kelime-i Şahadet noktasına vardıktan sonra insan bütün anlamı kaynağından edinmek mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Velew ki anlam diye bir meselesi olduğunu kaybede.

Hayata, kendi hayatımıza dahi anlamı biz kazandırmıyoruz. Biz yalnızca hayattaki anlamı, hayatımızdaki anlamı öğrenme durumuyla yüzyüze-

yiz. Bu sebeble hayatımıza yeni bir anlam katmak diye bir husus sözkonusu olmaz. Zaman içinde biz ancak hayatımızın anlamlarından birinin daha bilgisine sahip olabiliriz.

Bütün bu sözleri sıralamaktaki amacımız insan-oğlunun kendi heva ve hevesleri sonucunda ulaştığı değerlerin kendi başlarına "değer" vasfını kazanmalarının imkânsız olduğunu göstermektir. Kendimizi, kendi türettiğimiz yaşama biçimi, kendi kolayımıza gelen düşünme tarzını Vahy'in hükümleriyle doğrulamak çabası müslüman olarak bizleri tehlikeli noktalara götürecektir. Güvenlik bir noktada olmak için anlamı Vahy'in hükümlerinden talep etmek durumuna geçmemiz gerekir. Bu yolla öğrendiklerimiz bizi faraziyelerimizin ağır zincirlerinden kurtarır. Doğrudan doğruya kulluğun daireesine sokar.

Küfürde direnenler ya hayatın anlamım tesadüfi olduğunu ileri sürecek yani hayatta gerçekten bir anlam olmadığını, kâinatın varlığının hiç bir anlamı olmadığını söyleyecekler, yahut bu anlamı kendilerinin keşfettiklerini, kainata insanın bir anlam kattığını farzedeceklerdir. Her ikisi de aynı kapıya çıkar. Ha, hayatın anlamı yok demişsiniz, ha bu anlam benden ötürü var demişsiniz, ikisi de hakikate uzaklıkları bakımından bir. Üstelik onların faraziyeleri bizim Kur'an'dan öğrendiğimiz anlamla çelişmese bile büyük önem taşımaz. Çünkü kafirlerin güven duydukları nokta zihnin Kur'ân ile uyarılan işleyişi değil bizatihi zihnin kendi işleyişidir. Mağrur olan inat eder, ama secde etmez.



## CİNNET SINIRI

İmam-ı Rabbani, Mektubat'ında (Cilt 1. Mektub 163) şöyle bir söze yer veriyor: "Herbiriniz, cinnet sınırına varmadan müslümanlığa varamaz". Devamla bu sözün yorumunu şu ifadelerde buluyoruz: "Burada cinnet sınırından maksat şudur: İslâm'ı yüceltmek ve müslümanlara hizmet yolunda, şahsi menfaat ve zararına aldurmamak, elde ettiğine veya elden kaçırdığına tınmamak."

Bu sözün ve yorumunun İslâm'ı ters anlatmakta ısrar eden çağımızda ve din kavramını karmaşıktırarak içinden çıkılmaz bir vakıa haline getirme gayreti içinde olan çağdaşlarımız katında yeniden anlaşılması gerekli. Çünkü bugün insanların yapıp ettikleri dinin özünden uzaklaştıkça herkes tarafından kolaylıkla kabul gören özelliktedir. İnsanların Allah'a değil de paraya, kuvvete, ülkülere, elinde imkân bulunduranlara, düşünce adamlarına, şehvete, kendi tasavvurlarına taptıkları bir ortamda Kur'ân ve Sünnet yolunun ha-yatımızı düzenlemede yegâne unsur olduğunu öne sürmek, bununla yetinmeyip kendi yaşama düzenimizi Vahy'in getirdikleri ve gerektirdikleri doğrul-tusunda, ondan hiç ayrılmaksızın kurmak

yönündeki düşünce ve tavırlar tuhaf, yadırgatıcı, normal dışı görülecektir. Yalnız Allah'a kullukta ısrar eden insan ve insanlara anormal oldukları gözüyle bakılacaktır. Onlara "cinnet sınırında" diyebiliriz. Kendi "uyumlu" hayatımız içinden onları tedirginlik veren "uyumsuzlar" olarak görebiliriz. Fakat, bu cinnet sınırına varmış, intibaksız kişilerin müslümanca tavırları ayakları yaşadıkları topraklara basabilen, hayatın içinde yer eden tavırlar haline gelir gelmez, mevzi bile kalsalar kâfirlerin ve müşriklerin en korktukları durumdur. Ama günümüzdeki en korkunç durum doğru çizgideki müslümanların kâfirler karşısında kaldıkları durumlar değil, müslüman camia içinde sahip oldukları veya olmaları muhtemel yerdir.

Eğer bir müslüman kendi kavrayış alanını cinnet sınırına kadar uzatabilmek gücünü göstermişse, bunun başka müslümanlar tarafından da rahatlık ve sevecenlikle kabul edileceğini iddia etmekten oldukça uzağız. Biliyoruz ki, İslâm'ın hayattan sökülüp atıldığı bir ortamda tek tek bazı müslümanlar (derece derece belki hepimiz) şartlara göre şekil almayı kendileri için haklı ve yerinde kabul edebilirler. Bunun ilk ağızda kınanacak bir tavır olduğunu sanmıyorum. Lâkin kınanması gereken bu tavırlarını empoze etme çabalarıdır. Bir kimse müslüman olmayı kişisel inancını içinde muhafaza etmek, şekli ibadetleri boyutu içinde bir tür kabuğuna çekilmek tarzında anlıyorsa buna kimse-nin diyeceği olmaz, olmamalıdır. Ama bu tavrim bir kural olarak başkasına kabul ettirme çabası zorbaca bir tutumdur. Üstelik bu insanın kendi görüşle-

riyle de çelişik bir durum doğurur. Çünkü kendisi için seçtiği yolun dışına çıkmadan kimseyi kendi gibi olmaya zorlayamayacaktır.

Din'i kabuğuna çekilme olarak değil de, tam tersine sosyal alanda etkin bir faaliyet olarak anlayanlar da "cinnet sınırı" seviyesinde müslümanlaşmış birini anlamakta, ona sevecenlik göstermekte başarısız kalabilirler. Çünkü onlar da kendi seçmelerini kabul ettirme çabasını göstermekten geri durmayacaklardır. Cinnet sınırını göze alarak müslümanlaşmış bir kimse müslümanlığı toplumsal faaliyet biçiminde gören kimsenin strateji ve taktik hesapları içinde yer alamayacaktır çünkü.

Cinnet kelimesinin günümüz ortamında çılgınlık anlamının dışında daha çok bir ruhi bunalım, ruh yapısının baskılar altında çırpınması gibi çağrışımlara (tedailere) açık olduğunu biliyoruz. Müslümanın cinnet sınırına varması elbette bir şaşkınlık ve çaresizlik belirtisi olmaktan uzakta bir anlam yüklüdür. Burada sözünü ettiğimiz cinnet belli ki yalnızca hakk olanı söyleme ve yapma gözüpeklidir. Bu söz ve tavırlar "cinnet" olarak anlaşılıyorsa, bunun sebebi yaşadığımız hayat içinde haramın helâl, helâlin haram gibi görünmesi yüzündendir.

Cinnet sınırı tefessüh etmiş bir hayatta huzur bulabilecek kadar salim kafalı olan, yani cinnetten uzak bulunan kimselerin ahlâkî yapılarını aşma sınırındır.

## "NE" OLDUĞUNU BİLMEK

Herkes gibi müslümanların da bir işin yapılması, yapılan işler üzerine veya belli işler yapılırken ortaya çıkan meseleler üzerinde söz ettiğini görürüz. Bazıları şunun bazıları ise ötekinin yapılmasını istiyordur, bazıları şü işin şöyle diğerleri ise başka türlü yapılmasını istiyordur. Bazı müs-lümanlara göre filânca sözleri söylemek ön plânda gelir, bir başka takıma göre ise daha farklı sözleri söylemek önceliklidir. Bütün bu tutumlar ve fiiller çoğu zaman merkezdeki düşüncenin açıklığa kavuşması ihmal edilerek ortaya konur. Sözler söylenir ve işler yapılır ama bu sözlerin söylenmesi, bu işlerin yapılması için hangi özün faaliyette olduğu meselesi açıklığa kavuşturulmaz. Yapılan işin gerçekte "ne" olduğunun açıklığa kavuşmasında, söylenen sözün o yapılan işe göre nerede olduğuna dair bir açıklık sağlamakta bir çoğumuzun gerekli titizliği gösterdiğini, bu konuda yoğun çaba harcandığım ileri sürmek oldukça zordur. Yani bir şeyler yapmakta gösterdiğimiz gayreti, bir şeyleri anlamakta göstermiyoruz. Dış dünya hakkında sahip olduğumuz kaygular öylesine ağır basıyor ki bu dış dünyayı mümkün kılan iç âlem ilgi alanımızın çok az bir kısmını kaplıyor.

Bu meyanda halledilmesi en önde gelen, halledilmesi kaçınılmaz olan mesele müslümanın kendinin "ne" olduğunu bilmesidir. Hem bir insan olarak ne olduğu, hem de insanlar arasında müslüman olarak ne olduğu hususunda kendini emin bir bilgiyle donatmayan bir müslümanın yaptıkları emniyetten mahrum kalacaktır şüphesiz. Kendi yerleri hakkında genişliğine ve derinliğine bilgi ve bilinç sahibi olmayan müslümanların kendi dışlarında yer alan nesne ve kişilere herhangi bir şey taşıyabileceklerini, onlarla emin münasebetler kurabileceklerini düşünmek imkânsız.

Ne olduğunu bilmek meselesini tarihi veya sosyolojik bir kavrayış alanı içine hapsedmek bu konuda işlenebilecek en büyük hatadır. Nitekim Batı düşüncesinin insan hakkında kütüphaneler dolusu tasviri bilgi temin ettiği halde hâlâ insanın ne olduğu konusunda antik dünyanın dile getirdiğinden mek parmak ilerde olmayışı bu sebeptendir. Önümüzde bulunan ve onu çözümlenmeden başka hiçbir meseleyi ele alamayacağımız konu, İslâmî tavrın insanı önce "anlayan", kabul eden, tasdik eden tarafıyla belirginleştirmesi, "kul" kavramının maddî olan ve olmayan bütün boyutlarıyla müslümana ait kılınması meselesidir. Yani ilk müslümandan bu yana "insan" denilen mahlûkun ahlâki konumuyla ilgili kesinliğin ortaya konulması ana meseledir. Bu meselenin açıklığa kavuşturulması bir müslümanın bir insan olarak "ne" olduğunu ortaya koyabileceği gibi, o müslümanın öteki insanlar ve öteki müslümanlar içinde "nerede" bulunduğunu da belirginleştirecektir. Kendini

bilen müslüman kendini çevreleyen nesnelere karşı açık ve kesin tutumunu da takınabilecektir. Lâkin bu konuda bir zihnî bulanıklığa sahip olanlar içinde yaşadıkları hayatın neyi ne kadar kendisine zorla kabul ettirdiğini bilemeyecek, aldatıcı hürriyet içinde avunacaktır. Nesnelere karşı tavrı ise sadece ona tarihi ve sosyal imkânlarının sunduğu kalıplar içinde devam edecek, o da gerçekten kendi seçmelerine uygun bir davranışlar silsilesi içinde olduğunu sanacaktır.

Ancak, müslüman için olay kendinin "ne" olduğunu bilmesi noktasında sona ermez. Ne olduğunu bilme konusundaki faaliyet bu gerçeğin bir başka insan tekine ulaştırılmasıyla tamamlanır. Paylaşılmayan hakikat kendi başına hakikat olarak kalabilir, ama hakikatin insan gerçeğine ışık tutan bir anlam sahibi olabilmesi için iki insan o hakikati birlikte tanıyabilmeleri gerekir.

Dün olduğu gibi bugün de içinde bulunduğumuz zorlukların hemen hepsi, müslümanların davranışlarında kalkış noktası olarak tarihi veya sosyolojik verileri esas almalarından doğmaktadır. Her zaman acilen uğraşılması gerektiğine inanılan "sosyal" veya "siyasi" bir konum olduğu kabul edilmiştir. Birinci meseleyi çözmeden ve aralıksız bir meşguliyetle sosyal veya siyasi bir karakter sahibi olan bir meselenin çözümüne bağlanmak aşağı yukarı üç yüz yıldır müslümanları kendi vasıtalarını kayda değer bir biçimde yeniden değerlendirmelerine engel olmuştur. Sosyolojik veya tarihi kalıplarla ifade edilenler kaçınılmaz olarak bu kalıpların açtığı yolda yürümesine sebep olmuştur.

## HER İNSANIN TARİHİ

Müslümanlar kendi muhtevalarını yeni baştan kavramadıkları sürece ne kendileri dışında kalanlara kimliklerini gösterebilecekler, ne de sadece müslümanlara mahsus olan davranış biçimlerini etkinlikle ortaya koyabileceklerdir. Bakıyorum müslümanlar insan ve müslüman olarak temel vasıflarını öğrenmeye eğileceklerine herhangi bir insan teki olarak şahsi özelliklerini önemsiyorlar. Her insan kendini bir "tarih" saymaya başlayınca mesele büsbütün çatallaşıyor. Bu durumda insanın "ne" olduğu değil, o güne kadar neler söylemiş olduğu, neler yaptığı birinci sırada yer alıyor.

Neden müslümanlar tek ve bütünleşmiş bir güç halinde değil de küçük veya büyük bazı adacıklar halinde varlıklarını devam ettirmek, seslerini duyurmak ve sözüm ona "hizmet'lerini sunmak çabasındadırlar? (Sözüm ona hizmet deyişim, kimse-nin yaptığı küçümsediğimden değildir. Şu anda ve bugüne kadar bu bölük pörçüklük içinde yapılmış ve yapılmakta olanlar, bir arada işe gi-rişildiği zaman ortaya çıkacak olanların yanında öylesine küçük ki) Neden aynı camianın sorumluluğu bir çok insan tarafından ortaklaşa pay-

laşılmıyor? Neden sınırlı sorumluluk tercih, ediliyor? Bütün müslümanlar (ve özellikle yazarlar ve düşünce adamları) aynı koroda yer almak yerine, zaten kalabalık olan sahneye bağımsızca çıkmak ve o hengamede yalnız başına haykırmak, detone bile olsa sesini duyurmak istiyor?

Bu konuda çok söz edilebilir, bir çok sebep gösterilebilir, ama bunlardan biri var ki pek masum görünüşü altında hatırı sayılır bir kötülüğe analık eder. Yalnız müslümanlar değil, bütün insanlar arasındaki münasebetlerde tek tek insanların tarihleri, yani onların ferdi hatıralar hazinesi, bu hatıralarla birlikte oluşmuş ferdi kıymetler ve kıymet hükümleri, şahsına bağlı başarılar ve başarısızlıklar tayin edici bir ağırlığa sahiptir. Her insan bir başkasıyla kurduğu münasebette ferdi tarihinin hesaba katılmasını (açık veya gizli) ister. Eğer imkân bulursa daha da ileri gitmek isteyebilir. Düşünür ve ister ki, ferdi tarih iki insanın ilişkilerinde esas alınsın ve iki insanın birlikte yapacakları her ikisinin ferdi tarihi hesaba katılarak tesbit edilsin. İşte bu noktadan sonra iş çıkırından çıkar ve yapılan her iş onu yapanın keyfi seçmeleriyle yürümeye başlar. Bütün bu işlerden elde edilen semere de bir topluluğun bir camianın faydasına sunulmuş gibi görünse bile içinde taşıdığı çürüklükten ötürü o topluluğun, o camianın zarar gördüğü bir "sonuç" olabilir. Çoğu zaman "katkı" olarak görünen şey bir meseleye yaklaşan kişinin ferdi tarihinin renginden başka bir şey olmayabilir ve bu haliyle zararlı sayılabilir.

Eğer müslümanlar "ne" oldukları konusunda 104



emin bilgilere ulaşmışlarsa o zaman öne çıkardıkları şey ferdi tarihleri, kişisel çözüm yolları değil, kendilerinin de tabii oldukları gerçekten başkası olamayacaktır. Bu durumda insanların hayat tecrübeleri, yaşadıkları zaman boyunca biriktirdikleri müşahade ve hünerler gerçeğin tezahürü durumuna gelebilir. Öyle ki hatalar ve yanlışlar (eğer ferdi tarihtir diye savunulmuyorsa tabii) içinde yer aldığımız camia için birer besleyici kaynak haline gelir. Önce şu soruyu sorarız, şimdi hata olarak gördüğümüz bu söz veya davranışı niçin önce isabetli ve doğru kabul ediyorduk? Bu soru hakikate ilişkin bir sorudur ve cevabı şahsa bağlı değildir. Şahsa bağlı olan ferdi ve ferd ile teecessüm etmiş tarihtir. Öncelik sırasını "doğrulara" ve "hakikatin araştırılmasına" verdiğimiz ve o doğruların önünde, arkasında, altında veya üstünde dolanıp duran insanların tek tek hayat tecrübelerini yerinde anlamlandırdığımız zaman ferdi tarih ortadan kalkar, yerini hakikat istikametinde terakki alır.

Doğrular üzerinde anlaşmaya varılabildiği takdirde insanların ferdi tarihleri bu doğruların daha geniş alanlarda yaygınlık sağlamaları için bir vesile olabilir. Doğrular üzerinde anlaşma gerçekleşmeden ferdi tarihleri ön plana alır, tek insanın tarihini önem sahibi kılsak kendimizi olduğu kadar, önem verdiğimiz insanları da nesneleştirmiş, onları birer aygıt olarak kavramış oluruz. Ferdin derininde, insanın kökünde "ne" olduğu anlaşılırsa hak yerini bulmuş olur.

## **DÜNYAYI GÖRMEK VE DÜNYAYA BAKMAK**

Niçin İslâm'ın kaynaklarına yeniden, yeni bir ruhla eğilmemiz gerekir? Bugüne kadar dünyadan edindiğimiz izlenimi haklı çıkarmak, kendi davranışlarımızı denetim altında tutmak, dünyanın aldığı şekil içinde takındığımız kendi tutumumuza bir meşruiyet sağlamak veya bugüne kadar tutturduğumuz yolda hızımızı artırmak için mi? Yoksa bütün bunların dışında bir sebeple İslâm'ın kaynaklarına eğilme gereğimizi açıklayabilir miyiz? Dünya hakkında nasıl bir bakış sahibi olmamız gerektiğini anlamak için de İslâm kaynaklarına bakmamız söz konusu değil mi? Kendi davranışlarımızın nasıl olması gerektiğini yeni baştan keşfetmek, dünyanın bugün sahibi olduğu şeklin meşru olup olmadığını anlamak, gittiğimiz istikametın gidilmesi gereken istikamet olup olmadığını anlamak için İslâm'ın kaynaklarına eğilmemiz aslı tavrımız olmalı değil mi?

Bu konularda kendimizi aldatmayacak ölçüde sağlam bir açıklığa varmadan atılan adımlar sanıyorum ki bizi istediğimiz yere ulaştırmayacaktır. Hızlı yürürüz belki, güçlü adımlar atarız ama "han-

gi limana varacağını bilmeyen gemiciye derin bir denizcilik bilgisinin faydası ne?" Günden güne modernleşen hayata nasıl uyum sağlayacağımızı, karşımıza çıkan tüketim yolları ve hayatımızı biçimlendiren araçlar, aygıtlar ile nasıl geçineceğimizi sormak mı önce gelir, yoksa hayatın modernleşmesinin ne anlam taşıdığını, kullandığımız aygıtların bizi nasıl düşünmeye icbar ettiğini çözmeye çalışmak mı? Şüphesiz ikincidir üzerinde durulması gereken. Bu yaşama biçimine nasıl katlanacağımızı çözüme götürmeye çalışmaktan önce bu yaşama biçimine katlanıp katlanmamaktır ön sıradaki mesele.

Bu mülâhazalar doğrultusunda bir çoğumuzun dünyaya baktığı ve fakat dünyayı görmediklerini söylememiz mümkündür. Dünyaya müslümanca bakmak belki bakışların en iyi niyetli olanıdır. Ama bu bakışta yalnızca bir burukluk ve bir çok temeniden başka bir şey bulunmaz. Dünyaya baktığımız zaman bu manzarada yer alan nesnelere gerçekten orada olup olmaması gerektiği hususunda bir karara varmadıkça dünyayı gördüğümüzü ileri süremeyiz. Müslümanca bakmayı müslümanca, mü'mince görmek noktasına götürmeden durmak olmaz. Ekonomik, sosyal veya siyasi olaylar için de, düşünceye, sanata ilişkin konularda da aynı yolu izleyerek bir sonuca varmak zorundayız. Yani uğraştığımız şeyin mahiyeti, onun keyfiyetinden daha ehemmiyetli görülmelidir. Biz keyfiyete bakıyoruz, bakınca bozuk bir iktisadiyat, rahatsız edici bir ahlâki yapı, kargaşaya varan bir sosyal ilişkiler yumağı görüyoruz. Buna görmek diyemeyiz. Bu

bakmak ve baktığın yerde kalmaktır. Gerçekte görmek, o bozuk iktisadiyatın, çürümüş ahlâkın, çarpık sosyal ilişkilerin mahiyetini kavramakla başlar. Bakmak için algılarımız yeter, görmek içinse salim bir kafa, ayıklık, şuur gereklidir. Salim kafa kendimizi olup bitenin uzağında hissedebilmekle elde edilir, sanki biz yaşamıyor gibi karar verebilirsek bu önemli bir adımdır. Ama bu adım tekbaşına yetmez. Ayık olmak, yani bu hayatı yaşamıyormuş gibi hissetmenin dayanağını hakikat içinde bulmak gereklidir. Bir sonraki aşamada şuur gelir. Şuur hem acıyı teninde duymak, yani o hayatın içinde olduğunu boydan boya hissetmek, hem de önceki tecrübenin yardımıyla o hayatın uzağındaki bir noktadan değerlendirme yapmak imkânına sahip olmak demektir.

Dünyanın mahiyetini kavrama çabası derin bir kavrayış getirir ki bu bizim şimdi bulunduğumuz noktadan çok farklı bir yerde olmamız demektir. O farklı yer çoğu zaman tehlikeli, rizikolu, sıkıntı vericidir. Ama tercih bize kalmış, ya bugünkü kavrayış bölgemizde kalıp rahat ederiz, veya bir üst bölgeye geçmeyi göze alıp rahatsız ama bildiklerimizden daha güvenli oluruz.

Bugün bir amaç uğruna göze alınabilecek zorlukların "dünyevi" reçeteleri hazırdır. Düşünmeli ki müslümanların bu reçeteler dışında da göze almaları beklenen sınanma yolları vardır. Bir amaç uğruna göze alınacak sıkıntı ve zorlukların sabit sembolleri işimize yaramayabilir. Müslümanca kavrayışımızda derinleştiğimiz zaman belki acı çekme, zorluklara katlanma, sıkıntıya göğüs germe

gibi konularda da kendimize has bir tutuma sahip olmamız gerekecek. arpık zihniyetli insanların bizim hangi yükleri omuzladığımızı bilmemeleri muhtemeldir.

Dünyaya bakmayı aşp, dünyayı görme noktasına ulaştığımızda neye talip olmamız gerektiğini de anlarız. Bakmakla yetinmenin gerçek ilerlemeye yani içteki aydınlanmaya engel teşkil ettiğini bir kavrayabilsek!

Ek madde 11 :Ders kitapları dahil alenileşmiş veya yazılı yayınlanmış ilim ve edebiyat eserlerinin özürllüer için üretilmiş bir nüshası yoksa hiç bir ticari amaç güdülmeksizin bir özürllülün kendisi veya üçüncü bir kişi tek nüsha olarak yada özürllülere yönelik hizmet veren eğitim kurumu, vakıf veya dernek gibi kuruluşlar tarafından ihtiyaç kadar kaset, CD, Braille alfebese ve benzeri formatlarda çoğaltılması veya ödünç verilmesi bu kanunda öngörülen izinler alınmadan gerçekleştirilebilir.Bu nüshalar hiç bir şekilde satılamaz, ticarete konu edilemez ve amacı dışında kullanılamaz ve kullandırılabilir.Ayrıca bu nüshalar üzerinde hak sahipleriyle ilgili bilgilerin bulundurulması ve çoğaltım amacının belirtilmesi zorunludur.

[İçindekiler](#)